

OKRUGLI STO

“POLOŽAJ MANJINA U BOSNI I HERCEGOVINI, S POSEBNIM OSVRTOM NA STANJE I PROBLEME PRIPADNIKA ROMA”

(stenogram)

Tuzla, 20. juni 1998. godine

Uvodnik

Suočeni smo sa izrazitom dominacijom nacionalnog faktora u ukupnom ustavnopravnom ustrojstvu naše države i pogotovo, sa takvim ponašanjem aktuelnih državnih vlasti i vladajućih političkih partija, položaj građanina je potpuno marginalizovan i ima "šansu" samo kroz "svoj" nacionalni kolektivitet. Ali i ustavni položaj nacionalnih kolektiviteta samih konstitutivnih naroda je tako riješen da su i oni sami podijeljeni u dvije kategorije. U toj drugoj kategoriji su svi oni njihovi pripadnici koji ne žive u entitetu čiji konstituent nije narod kome oni pripadaju i oni su i pravno i stvarno u diskriminisanoj položaju.

U ovakvim okolnostima iz društvenog vidokruga aktuelnih državnih i političkih vlasti gotovo su i nestali pripadnici "klasičnih" nacionalnih manjina. O njima gotovo niko ne vodi računa. Svi podaci kojima raspolazemo ukazuju da su u minulom ratu jako stradali, ali da i sada žive u velikom siromaštvu i bez pomoći, lišeni mnogih prava i nezaštićeno. To se po mnogim pokazateljima posebno odnosi na pripadnike Roma, najbrojniju manjinsku grupaciju u Bosni i Hercegovini.

Dr. Neđo Milićević

Vehid Šehić, predsjednik Foruma građana Tuzle:

“Bez ostvarenja prava manjina nema demokratije”

Ja vas sve pozdravljam u ime Foruma građana Tuzle i Centra za zaštitu prava manjina iz Sarajeva koji su organizatori ovog Okruglog stola pod nazivom Položaj manjina u Bosni i Hercegovini s posebnim osvrtom na stanje i probleme pripadnika Roma u našoj državi. Kao što ste mogli vidjeti iz samog poziva problem manjina u Bosni i Hercegovini je izražen na jedan specifičan način i mi smo država koja u svakom pogledu ima različite vidove manjina. Naša država konstruisana je tako, ako krenemo od vrha, da su tri konstitutivna naroda ujedno i manjinski narodi ovisno na kojoj teritoriji naše države žive. O tome se mnogo govori, međutim nije problem samo u tome, problem je i u mnogim drugim stvarima. Sigurno da smo mi smatrali da

konačno treba da otvorimo i pitanje položaja Roma u Bosni i Hercegovini jer je po mišljenju mnogih aktera civilnog društva ta etnička skupina najugroženija, kao građani Bosni i Hercegovine koji nemaju maltene nikakvu zaštitu, ono što mi kažemo: nema niko da stane iza njih. Mnoge manjine su u Bosni i Hercegovini za vrijeme rata se organizovale u razno-razna udruženja, sigurno u prvom trenutku iz jednog prostog razloga da bi sačuvali svoj kulturni i nacionalni identitet ali i da bi preživjeli ona teška vremena. Romska manjina u Bosni i Hercegovini, premda je imala svoje udruženje prije rata, je doživjela da rade i takva udruženja, i moramo reći da je naša moralna obaveza ljudi koji se bore za, hajde da tako kažem, građansku konstitutivnost svih građana Bosne i Hercegovine odnosno njenih državljana, da pokrenemo i to pitanje imajući posebno u vidu činjenicu da položaj Roma gledajući druge evropske zemlje je u vrlo teškoj situaciji. Građani bez reda, bez zaštite, čak ima zemalja u kojima njihov život apsolutno ništa ne vrijedi. Zato smo, imajući to u vidu, smatrali da bi trebali o tome posebno govoriti da bi pomogli tim našim građanima u Bosni i Hercegovini da se organizuju na način kojim će najbolje i najdjelotvornije moći artikulirati sve svoje zahtjeve, ono što ih po ustavu, po Evropskoj konvenciji o zaštiti nacionalnih manjina, shodno Evropskoj konvenciji o zaštiti ljudskih prava, Opšte deklaracije o pravima ljudi i sigurno da jedni od drugih moramo učiti. Ja ne volim uopšte govoriti ni o manjinama, ali gdje smo tu smo. Sigurno da mnogo treba učiti od građana Bosne i Hercegovine koji se osjećaju Jevrejima i koji su sigurno znali na pravi način, jer ih je nevolja u istoriji natjerala da se moraju organizovati i zaštititi svoj fizički integritet a onda i ono što čini ličnost svakog čovjeka i svoju kulturu, naciju i svoju vjeru. Sigurno da su oni u ovom ratu pokazali na koji način se u najtežim trenucima može organizovati i čuti glas, na našu sreću u Bosni i Hercegovini to je bio i glas razuma.

Kao što sam rekao, vjerovatno mnogi ne znaju da je u Bosni i Hercegovini formiran Centar za zaštitu prava manjina u Sarajevu čiji je predsjednik drug ili gospodin Neđo Miličević, ja sam do skora mislio da je drug ali sad više nisam siguran, koji je okupio u prvom redu u Predsjedništvu ovog centra ljude humaniste, ljude koji stvarno žele da građani Bosne i Hercegovine, bez obzira na svoju nacionalnu i vjersku pripadnost, se osjećaju državljanima ove države i osjećaju se apsolutno ravnopravnim. I mi smo predvidjeli da imamo dva uvodna slova ili referata i to bi bio uvodni referat prof. Neđe Miličevića i drugi gosp. Jakoba Fincića kojeg svi znate i koji je sigurno u takvoj jednoj poziciji da može mnogima pomoći i svojim iskustvom a i na drugi način s obzirom da je on i na čelu Soroš fondacije. Kao što mi je pokazao, oni imaju jedan poseban projekat razvoja mreže romskih udruženja, vjerovatno ne samo u Bosni i Hercegovini nego i šire. Poslije tih uvodnih izlaganja možemo otvoriti jednu diskusiju, ručak smo predvidjeli da bude u 13.20h do 15.00h. U 15.00h bi nastavili, s tim što bih vas ja zamolio da naše diskusije ne budu duge, da budu koncizne, kratke i jasne tako da bi svako mogao eventualno da se javi i više puta i jedan je bio prijedlog, možda da izađemo na kraju sa jednim saopštenjem za javnost sa ovog Okruglog stola koji nema neke velike ambicije ali ima ambiciju da potakne i ona pitanja o kojima se malo govori u našoj državi. Ja bih pozdravio i sve goste koji su došli u Tuzlu. Vjerovatno ćemo moći malo više čuti o Deklaraciji Srpskog građanskog vijeća, građanskog pokreta za ravnopravnost. Pa ćemo vjerovatno moći sa jednim saopštenjem izaći, jer tu ste vi

predstavnici manjina, vi ste tu da nama pomognete, mi smo tu da vama pomognemo. Svi smo mi u krajnjem slučaju manjina, ako gledamo neke segmente našeg života i djelovanja u današnje vrijeme. Izvolite profesore.

Nedo Milićević, predsjednik Centra za zaštitu manjina, Sarajevo:

“Pravo manjina je jedno od najvažnijih državnih pitanja u Evropi”

Postoji visoki stepen saglasnosti da je jedan od najsigurnijih pokazatelja demokratičnosti ukupne društvene strukture u jednoj državi stanje i problemi manjina u njoj. A to onda znači da je pitanje manjina prije svega problem većinske zajednice, svojevrsno ogledalo njene emancipacije i njene kulture. Promocija i zaštita prava pripadnika manjina znače doprinos ukupnoj stabilnosti zemlje u kojoj oni žive, jačanju prijateljstva i saradnje među narodima i državama i doprinos miru. U osnovi, uvažavanje, poštovanje i briga za slobodu i ravnopravnost drugoga, pogotovo ako je taj drugi “manjina”, uslov su za koheziju društva, a tolerancija metod djelovanja u tom pravcu.

Ono što treba početno konstantovati jeste da pravno obavezujući međunarodni dokumenti ne sadrže definiciju pojma manjine, nego prihvataju jedan pragmatičan pristup, na bazi uvjerenja da nije moguće doći do definicije koja može da dobije opštu podršku svih država članica dotične međunarodne asocijacije. Uz to smatra se da razvoj pune i efikasne ravnopravnosti između pripadnika nacionalnih manjina i pripadnika većine u pojedinoj zemlji može zahtijevati usvajanje posebnih mjera kao izraz specifičnih uslova koji se odnose na tu manjinu. Ipak, iz svih tih dokumenata proizlazi da se, pri pravnom normiranju položaja i zaštite nacionalnih manjina, pod ovim izrazom podrazumijevaju posebne ili odvojene grupe koje su tačno definisane i prisutne na teritoriji jedne države ili čiji pripadnici su njeni državljani a koje imaju određene nacionalne, vjerske, jezičke ili kulturne karakteristike koje ih razlikuju od većinske populacije. Problem manjina često se neopravdano svodi na “nacionalne manjine”, iako one to mogu biti i zbog posebnosti svog jezika, kulture i religije, pa stoga – onda kad se upotrebljava pojam “nacionalne manjine” – pod njima treba podrazumijevati ovo šire značenje. U uslovima bosanskohercegovačke realnosti posebno treba imati u vidu krupan uticaj različitosti u vezi sa religijskim momentom, pa zato on i treba da dobije adekvatan tretman pri razmatranju položaja i načina rješavanja pitanja manjina u Bosni i Hercegovini.

Pri razmatranju pitanja nacionalnih manjina treba posebno naglasiti činjenicu da je njihova zaštita danas postala jedno od najvažnijih državnih pitanja u Evropi. U svari, u međunarodnim odnosima i međunarodnom pravu ovo pitanje posljednjih godina dobija posebno (i sigurno primarno) mjesto, naročito nakon 1989. godine.

Raspad više socijalističkih država u Evropi i stvaranje na tom prostoru više novih država na nacionalnoj osnovi, zatim jačanje nacionalnih i nacionalističkih tenzija, uključujući i primjere brutalne agresivnosti, kao i činjenica da su u nacionalno izmiješanoj Evropi u više zemalja nedvojbeno utvrđena mnoga gruba i najgrublja kršenja prava manjinskog naroda, očito su djelovali alarmantno i tražili preduzimanje odlučnih mjera, bez odlaganja.

Posljednjih godina postoji jedan vrlo uočljiv trend kontinuiranog i upornog širenja i pojačavanja manjinske zaštite u evropskom pravu.

Njegova karakteristika je u tome što se od individualne, personalne i kulturne zaštite manjina (što je bilo obilježje dotadašnjeg stanja) sve više ide u pravcu osiguravanja njihovih političkih, teritorijalizovanih i kolektivnih prava (sve do traženja da se osiguraju i razni viši oblici kulturno-teritorijalne autonomije za manjine, uključujući i davanje istima statusa federalne jedinice). To se sada utvrđuje, traži i osigurava prije svega aktima međunarodnog prava i obrazovanjem čitave mreže međunarodnih pravnih institucija koje se staraju o njihovom izvršavanju, za razliku od ranijeg stanja gdje su preovladavali međunarodni politički dokumenti.

Po svom značaju svakako treba posebno izdvojiti Okvirnu konvenciju o zaštiti nacionalnih manjina (iz 1994. godine) i Evropsku povelju o regionalnim i manjinskim jezicima (iz 1992. godine). Od svih evropskih pravnih dokumenata, proces stvaranja i donošenja ova dva dokumenta bio je među najdužim (trajao je nekoliko decenija). Značajno je istaći i to da nije donesena konvencija o zaštiti nacionalnih manjina, nego Okvirna konvencija o zaštiti nacionalnih manjina, što samo govori o tome koliko je teško pravno regulisanje ovih odnosa na međunarodnom nivou, kao i sa koliko se respekta prihvataju i poštuju specifičnosti tog stanja u svakoj pojedinoj državi.

Ono što pri razmatranju međunarodnih pravnih akata o manjinama treba posebno istaći jeste to da se danas (uz Evropsku povelju o ljudskim pravima i osnovnim slobodama) u evropskim međunarodnim tijelima najviše insistira na prihvatanju i poštovanju upravo ova dva dokumenta. Navešću za to dva argumenta:

1. Opšta konvencija o zaštiti nacionalnih manjina dva puta je unesena u dokumente Opšteg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, iako još nije stupila na snagu ni u okviru Savjeta Evrope.
2. U vrlo složenoj proceduri prijema novih država u članstvo Savjeta Evrope, posebno se ispituje i ocjenjuje odnos dotične države prema manjinama, odnosno stanje zaštite njihovih prava u toj državi.

U vezi s tretmanom nacionalnih manjina u pravnim sistemima pojedinih evropskih država uočljivo je da je tek u novije vrijeme prihvaćen princip da je to pitanje postalo standardna ustavna materija. Novi ustavi po pravilu obuhvataju i ova pitanja uređujući ih u vrlo tijesnoj vezi sa rješenjima utvrđenim u međunarodnim pravnim aktima. U tom smislu treba posebno navesti primjer jedne države koja je po svojoj prošlosti i po svom nastanku nama vrlo bliska ali po svom ponašanju često daleko (svakako na našu štetu). Radi se o Republici Sloveniji i o primjeru iz koga možemo vidjeti i to što se to ova država tako dobro prihvata u svim međunarodnim asocijacijama. Ustav Republike Slovenije je pravima manjina posvetio isključivo pet svojih članova. Pri tome se jedan vrlo opsežan član (od tih pet) odnosi na posebna prava autohtone italijanske i mađarske nacionalne manjine u Sloveniji, a onda je takođe poseban jedan član posvećen položaju i posebnim pravima pripadnika romske grupacije u Sloveniji.

Potrebno je, istina, istaći da i na ustavnom nivou u Bosni i Hercegovini postoji (u odjeljku o ljudskim pravima i osnovnim slobodama) odredba o pravu manjina i o zabrani diskriminacije, kao i ustavna obaveza da se poštuje (sa snagom jačom od zakona) više najvažnijih međunarodnih dokumenata koji tretiraju prava manjina. No odnos

aktuelnih vlasti prema ovim međunarodnim pravnim dokumentima je posebna priča, s tim što je porazna činjenica da u našem zakonodavstvu (znači u zakonima oba entiteta) pitanje manjina, njihovih prava i njihove zaštite, kao i da ne postoji. Proces raspada bivše jugoslovenske države i posebno okrutni rat koji je tu donedavno bjesnio, bitno su promijenili političko shvatanje, državnopravni status i stvarno stanje tretmana naroda. Od samog početka ovog procesa pa sve do sada na sceni je razvijanje i drastično forsiranje modela nacionalne države (kao institucionalnog oblika nacionalizma većine) u kojoj se od pripadnika "svog" naroda traži da bude podanik, a svi ostali zaista i jesu "ostali". Ovaj problem je posebno prisutan u Bosni i Hercegovini u kojoj su se (uz ostalo) dogodile i takve demografske promjene (zbog progonstava, izgnanstava, emigracija uopšte), da su dovele do potpune promjene etnoslike u Bosni i Hercegovini, promjene u njoj, promjenom koja prijeti i opasnom teritorijalno- nacionalnom homogenizacijom.

Činjenica je da je u takvim uslovima, u svari, iz društvenog vidokruga potpuno nestalo pitanje nacionalnih manjina u Bosni i Hercegovini. Kakvo je njihovo sadašnje stanje, njihova brojnost i raspored, stanje njihovih prava - sve je to za sada gotovo potpuno nepoznato. Jedini izuzetak je, po svemu sudeći, Jevrejska zajednica koja je u svojoj dobroj organizaciji bila vrlo aktivna i konstruktivna, ali i ostala jako malobrojnomo (jer je većina njenih pripadnika u toku rata napustila zemlju).

Istovremeno, naspram navedenoj orijentaciji u Evropi, kod nas u Bosni i Hercegovini na djelu je jedan retrogradni proces koji je u osnovi suprotan savremenom tretmanu naroda i nacionalnih manjina. Konkretno, dok je osnovna karakteristika međunarodnog prava da nacionalne manjine u pravima sve više približava (pa u mnogo čemu) i izjednačava sa ukupnim društvenim tretmanom naroda, dotle je u nas na djelu jedan sasvim obrnut proces - proces pretvaranja dijelova sva tri naroda u Bosni i Hercegovini u položaj i status manjine. Lako je shvatiti da ovaj proces kod nas odgovara uskim nacionalnim i nacionalističkim politikama vladajućih stranaka, ali je naprosto neshvatljivo da je to prihvatila Međunarodna zajednica i da je u samom Ustavu Bosne i Hercegovine i u ustavima entiteta instalirala (ili dozvolila da se instalira) takvo rješenje. Time što je na samom ustavnom nivou određeno da su konsitutivni narodni Federacije Bosne i Hercegovine: Bošnjaci, Hrvati ali ne i Srbi odnosno da su konstituenti Republike Srpske: Srbi ali ne i Bošnjaci i Hrvati, mi u Bosni i Hercegovini imamo takvo ustavno-pravno uređenje i stanje u kome je svaki od njena tri naroda podijeljen u dvije kategorije građana, od kojih su (bar pravno) punopravni i jednakopravni samo oni koji žive na polovini njene teritorije, odnosno od kojih su u ovoj drugoj, neravnopravnoj kategoriji svi oni građani iz sastava sva tri naroda koji ne pripadaju konstitutivnom narodu dotičnog entiteta. Položaj ove druge kategorije građana je ne samo neravnopravan, nego je i pravno i stvarno sveden na nivo nacionalne manjine, s tim što je najveća nesreća u tome što je ta diskriminacijska osnova utvrđena u ustavu, i to (mora se to reći) primarno u Ustavu Bosne i Hercegovine, a u svari tek izvedeno (i sa uporištem u Daytonskom ustavu) u ustavima entiteta. Ti građani iz ove druge kategorije su u velikom broju svojih ustavnih prava obespravljeni, kako ograničavanjem tih prava tako u nekim slučajevima i njihovom potpunom eliminacijom za njih. Primjera za ovo je puno, od biračkog prava građanina, (prava da bira i da bude biran), preko ustavom i zakonima određenog personalnog sastava organa državne vlasti (u kojima je i pravna i stvarna zastupljenost

nekonstitutivnog naroda u oba entiteta naprosto mizerna i ponižavajuća), do službenog jezika i službenog pisma, obilježja zastave, grba, pečata i drugih državnih simbola u oba entiteta (svi oni imaju isključivo nacionalne karakteristike, ali samo onog odnosno onih naroda koji imaju status konstituenta u dotičnom entitetu).

Ovo rješenje je, u stvari, najveća opasnost za proces povratka izbjeglica i umjesto toga moglo bi biti katalizator dalje i potpune homogenizacije i razdvajanja naroda. Naprosto se postavlja logičko pitanje: zar se može očekivati da izbjeglica želi da se vrati u sredinu u kojoj će po smom ustavu biti diskriminirani građanin druge kategorije, odnosno da će pripadnik "ostalih" biti saglasan i pomiren s tim što je u grubom inferiornom položaju u odnosu na građanina koji pripada konstitutivnom narodu u tom entitetu? Zaista je naša velika nesreća što su vladajuće nacionalne političke partije, uz pristanak (svjesni ili nesvjesni) Međunarodne zajednice, okončale ovaj užasni rat i proglasile mir na podlozi ustavnog rješenja koje svaki narod dijeli u dvije kategorije i po kome svaki njihov pripadnik može obezbijediti svoju punopravnost i jednakopravnost samo pod uslovom ako živi (ili ako ode da živi) na područje entiteta u kome je njegov narod konstituent tog entiteta. Uz navedeno, opasne posljedice ovakvog rješenja tek će se u punom izrazu pokazati u sistemu odgoja i obrazovanja i u procesu zapošljavanja. U ovakvim uslovima iluzorno je očekivati da će u odnosu na položaj i zaštitu "klasičnih" manjina i u manjem stepenu biti ispunjeni inače vrlo visoki zahtjevi i standardi međunarodnog prava o njihovom položaju i o njihovim pravima. S razlogom se može tvrditi da je njihov teški i diskriminirajući položaj rezultat prije svega slijedećeg:

1. U ovom okrutnom ratu zaista je došlo do najvećeg i najgrubljeg izraza ponašanja: što je neko bio slabiji i manje sposoban da se brani, to je više stradao i njegova nevinost mu nije ništa značila. A to su bili upravo pripadnici nacionalnih manjina.

2. Diskriminatorni ustavni tretman samih konstitutivnih naroda potpuno je i pravno (a pogotovo stvarno) autirao pripadnike "klasičnih" nacionalnih manjina, jer je od zaključenja Daytonskog sporazuma pa sve do sada u žiži interesovanja i samih progresivnih snaga u Bosni i Hercegovini ta činjenica – da su vrlo veliki procenti pripadnika samih Bošnjaka, Srba i Hrvata u neravnopravnom položaju i obespravljeni. Okupirani tim problemom – o manjinama oni gotovo i ne razmišljaju.

Našu državnu vlast i politiku (evo skoro će decenija) vode nacionalne političke partije, koje i onda kada ne posežu za grubim nacionalizmom (a nijednoj od njih to nije strano) naprosto sav svoj interes i aktivnost ispunjavaju u suženoj brizi za "svoj" narod što je za nosioce državne vlasti u višenacionalnoj državi (kakva je BiH) ne samo neprihvatljivo, nego može biti i pogubno – u svakom slučaju najopasnije je za nejake i najmanje zaštićene, a to su pripadnici nacionalnih manjina. S razlogom se može tvrditi da od svih nacionalnih manjina u Bosni i Hercegovini najgrubljim povredama prava i diskriminacije je izložena upravo najbrojnija manjinska grupacija – Romi. Njihov loš društveni tretman je opšta i stalna karakteristika. Siromaštvo, nezaposlenost, neškolovanost, najšećešće i bez elementarnih uslova za život, doveli su do toga da su u ratu objektivno morali najviše stradati. Teško stanje položaja Roma u Bosni i

Hercegovini je i sada opšta realnost, što mogu ilustrovati i samo slijedeća dva primjera:

1. Prema popisu stanovništva iz 1991. godine Romi su bili brojniji na području koje pripada Republici Srpskoj nego na području koje pripada Federaciji Bosni i Hercegovine a sada u tom entitetu živi svega nekoliko stotina Roma (i to u okolnostima izrazitog siromaštva).

- ♣ Na području za koje se obično kaže da je “pod kontrolom HVO” po svim pokazateljima broj Roma je gotovo simboličan.
- ♣ Na njegovom području grada Mostara je prije rata živjelo između 800 do 1000 Roma. Danas na zapadnoj strani Mostara nema Roma a na istočnoj strani ima samo pet porodica, koji žive u gotovo nepodnošljivim okolnostima - u kontejnerima, bez vode, struje i kanalizacije.

Iznoseći ove primjere i ponovo naglašavajući da je izostao i minimalni interes i briga aktuelnih državnih vlasti za probleme nacionalnih manjina i posebno Roma, treba pomenuti da ima i usamljenih pozitivnih primjera, kao što su interes i pomoć koju pokazuju predsjednik opštine Tuzla (gosp. Bešlagić) i gradonačelnik Sarajeva (gosp. Gačanović).

Iz svega izloženog očito je da su pripadnici svih nacionalnih manjina suočeni sa velikim problemima na cijelom području Bosne i Hercegovine. Ti bi se problemi mogli posmatrati kao:

- a) problemi odnosa prema nacionalnim manjinama u lokalnim zajednicama;
- b) potreba zaštite nacionalnih manjina kao nacionalnih zajednica (ovdje treba skrenuti pažnju na činjenicu da postojeći obrazovni sistem u kome se drastično forsira nacionalna dimenzija vladajuće politike na dotičnom području, prijeti zatiranjem identiteta, jezika, kulture i tradicije manjinskih grupacija;
- c) potreba zaštite prava nacionalnih manjina kao ravnopravnih građana u državi u kojoj žive.

S obzirom na tragične posljedice minulog rata, za sve ove aspekte elementarna je pretpostavka da se prognani i izbjegli pripadnici nacionalnih manjina vrate u svoje domove i na svoja imanja, te da im se vrati njihova nepokretna imovina.

Druga stvar koju smatram posebno značajnom jeste da se sami pripadnici nacionalnih manjina (posebno Romi, s obzirom na svoju brojnost) što bolje organizuju i da se tako pojača i olakša komunikacija s njima. Na taj način će oni sami moći djelotvornije progovoriti o svojim problemima, pomoć će im se moći lakše pružiti i stvoriće se bolji uslovi za uspostavljanje kontakta sa organima državne vlasti.

I na kraju, primarni pravac aktivnosti mora biti potreba i obaveza svih nevladinih organizacija koje se bave ljudskim pravima i humanitarnim radom, svih političkih partija demokratske orijentacije, svakako (napokon) državnih organa da imaju više sluha i osjećaja odgovornosti za stanje i probleme pripadnika manjina s ciljem da se oni što više reintegrišu u bosanskohercegovačko društvo i da im se pomogne da se njihova prava ostvaruju i zaštićuju na ravnopravnoj osnovi sa ostalim građanima Bosne i

Hercegovine i u skladu sa ustavom i međunarodnim pravnim aktima koji su sastavni dio pravnog sistema ove naše države. Hvala vam.

Jakob Finci, predsjednik Jevrejske zajednice:

“Velika je disproporcija između onog što piše u zakonima i onoga što je stvarni život”

Hvala profesoru Milićeviću na ovom izuzetnom inspirativnom izlaganju koje će nam vjerovatno pomoći da u daljnoj diskusiji osvjetlimo sasvim ono malo što je ostalo nepokriveno u vašem izlaganju. Ja sam, moram priznati, ovim izlaganjem doveden u jako nezgodan položaj koji me asocira na jednu priču od prije stotinjak godina kad su dva siromašna poljska rabina javila se na konkurs Berlinske sinagoge koja je tražila novog rabina. Berlin je tad bio bogat grad kao i danas, a ova dva rabina, jedan je bio jako pametan. Sjednu oni zajedno u voz i krenu prema Berlinu i dok vozi voz ovaj ko je bio, što bi rekli, nako pita onog pametnog: boga ti šta ćeš ti govoriti? Ovaj pametni njemu sve lijepo ispriča šta će i kako će i kad su došli u Berlin, pošto je kod Jevreja za Šabat običaj da se služba vodi petkom uveče i subotom ujutro, izvlači iz šešira i onaj da kažem nako dobije da govori u petak uveče i ispriča apsolutno sve ono što mu je u vozu onaj da kažem pametni rekao. Ovaj pametni cijelu noć se okreto, prevrto, nije mogao da zaspe, ne zna šta će i kako će. U subotu ujutro izađe za govornicu i nema druge nego ponovi apsolutno istu priču od riječi do riječi jer je to bila njegova priča. Nakon toga popodne sjedne, da kažem Savjet opštine da odluči kojeg će primiti u službu, pa odluči da prime onog drugog. Kaže, prvo zato što je govorio isto tako pametno kao i onaj prvi a drugo zato što jako brzo uči jer je sve od riječi do riječi ponovio.

Molim vas da mi oprostite ako u svom izlaganju ja budem ponovio nešto od onoga što je profesor Milićević već rekao, jer jednostavno nisam ja to pričao, ali vjerovatno služeći se istim izvorima i živeći ipak u istoj sredini htjeli ili ne došli smo do nekih istih zaključaka. Ja ću zbog toga iskoristiti mogućnost da ovu temu tek za nijansu malo proširim pa da kažem da jeste tema današnjeg skupa nacionalne manjine, ali da kažem da svijet i Evropa, na neki način problem nacionalnih manjina, potpisom svih ovih konvencija, smatra donekle riješenim. U svijetu se sad puno raspravlja o pravima ostalih skupina koje nisu nacionalne manjine, jer po konzervativnoj procjeni na svijetu je oko 5% homoseksualaca i lezbijki. Ako uzmete taj broj na čak i malu populaciju kakva je Bosna i Hercegovina, bez obzira je li to 3 ili 4 miliona, 5% je značajan broj i to bi onda bila ponajveća manjina koja nije nacionalna i koja je na neki način stavljena van zakona. Nedavno na jednom međunarodnom skupu je recimo spomenuto da od svih zemalja centralnoistočne Evrope još jedino je to što se kod nas u zakonu zove, znači prirodni blud u Krivičnom zakonu Bosne i Hercegovine i Rumunije. Čak i bivše zemlje Sovjetskog Saveza su te članove izbrisale iz svog krivičnog zakona tako da mislim, da pošto se ovdje radi o jednom demokratskom forumu koji pokušava da pokrije sve sfere života, da ćemo se vrlo brzo, ako ikada prevaziđeno naše lokalne nacionalne i manjinske probleme, sigurno pozabaviti i problemima ovih manjina o kojima danas niko ne vodi računa.

Naravno, kad se govori kod nas o manjinama i njihovim problemima, imamo s jedne strane zakon i ono što u zakonu piše, pogotovo u Ustavu, imamo ono što nam je stvarni život

na terenu i mislim da ćemo se jednoglasno složiti da između toga dvoga postoji ogromna disproporcija. Naravno za neke od problema u svakodnevnoj praksi imamo i probleme koji nam se u samom ustavu i zakonima postavljaju, međutim, moramo reći da nema zemlje na svijetu u kojoj su prava čovjeka i građanina, u kome su građanska prava uključujući prava manjina, bolje zaštićena nego što je to Bosna i Hercegovina. Mi smo jedina zemlja u čije unutrašnje pravo je ušlo ovoliko međunarodnih pravnih akata i jedina zemlja u kojoj je nacionalno pravo i one konvencije koje još nisu stupile na snagu. Naravno, u jednom čisto pravnom smislu to može da izazove čitav niz rasprava, ali da ostavimo to po strani jer čak je ova izuzetno korisna Konvencija o zaštiti prava manjina, de facto još nije stupila na snagu. Ona jeste potpisana ali nije ratifikovana od dvanaest članica Savjeta Evrope, jer to je proces koji uglavnom traje od 5 do 10 godina, dok dođe na red ratifikacija ali ona je kod nas unutrašnje pravo. Međutim, i pored toga što je unutrašnje pravo, što je pravo na koje se svako može pozivati, ima i kažem opet govoreći samo sa pravnog aspekta, ima i drugih gledanja, ima i ono gledanje da Daytonski ustav u Bosni i Hercegovini nije stupio na snagu jer nije zvanično preveden i objavljen ni u jednom službenom listu ni na nivou Bosne i Hercegovine, ni na nivou entiteta a pošto je princip evropskih prava, između ostalog i našeg dosadašnjeg prava, da nijedan zakon ne može da stupi na snagu prije objavljivanja, onda ostajemo na nivou da je Daytonski ustav de facto izraz političke volje ali nije pravni dokumenat.

Kažem nije sad ni mjesto ni vrijeme da se toliko udubljavamo u pravne rasprave, međutim kad govorimo o manjinama onda moram da kažem da tu trebamo da pođemo od onoga šta imamo i tako ići dalje. Kad govorimo o onome šta imamo, trebamo prvo da pogledamo koje institucije, koje bi mogle da rade na zaštiti manjina i manjinskih prava, postoje. Drugo, da vidimo kolika je efikasnost tih institucija i na koji način možemo i trebamo da ih osnažimo. I treće, koje još institucije nedostaju koje bi trebalo kreirati da bi one mogle, da kažem, punom snagom da rade na zaštiti manjina i manjinskih prava. Inače, kad god se govori o manjinama, ja imam običaj da kažem da problem nisu manjine, problem je većina. Jer problem je kako naučiti većinu da manjinu tretira ne kao strano tijelo nego kao sastavni dio društva u kome je ona većina. Nije to lako i naravno ima određenih stvari na koje i manjine treba da utječu. U prethodnom izlaganju je na nekoliko mjesta u pozitivnom smislu isticana organizacija i na neki način samoodržanje Jevrejske zajednice u Bosni i Hercegovini, koja je ipak kroz ovih 500 godina svoga boravka u Bosni a i nekim genetskim hodom naučila da uvijek i svugdje bude manjina. U šali kažu: Jevreji su svugdje manjina osim u Izraelu i u Bruklinu. U svim ostalim dijelovima svijeta su manjina pa ih je valjda to iskusto naučilo kako se i kao manjina može održati. Međutim pošto je tema našeg današnjeg razgovora mjesto, zadana je tema da se posebno osvijetli problem Roma i romske manjine u Bosni i Hercegovini i onda da kažem da su na neki način ova dva naroda, Jevreji i Romi, vezani time što su u cijeloj svojoj istoriji bili manjine i bili na neki način proganjani. Dok je antisemitizam i njegovi korijeni vrlo dobro analizirani i o njima se puno govori, problem antiromski, pošto čak ne postoji ni adekvatan termin, nije tako analiziran. Ali recimo, jedan od rodonačelnika antisemitizma, Martin Luter, je u doba reformacije, otprilike, nagovarao hrišćane da se prema Jevrejima ponašaju kao prema Ciganima. Jednostavno je to bio najlakši

način kako objasniti i šta znači neprijateljsko ponašanje. Međutim do današnjeg doba mislim da se taj problem nije osvijetlio, na njemu se nije radilo, da li zbog toga što za razliku od Jevreja, Romi nisu bili uvijek locirani na jednom mjestu, u jednoj državi, nego su čestim kretanjem i prelaskom granica mijenjali i državne sredine u kojima se nalaze pa jednostavno nisu imali ili vremena ili snage da se izbore za svoj položaj, ali ono što je danas očito, to je da je položaj Roma, pogotovo u zemljama u kojima je nacionalizam doživio pravu ekspanziju, doveden u jako tešku situaciju. Vrlo je teško generalisati, ali samo da kažem da se smatra da je danas najteži položaj Roma upravo u zemljama u kojima je došlo do disolucije, što će reći u bivšoj Jugoslaviji, u Češkoj i Slovačkoj, znači u Čehoslovačkoj i u jednom broju zemalja nastalih od bivšeg Sovjetskog Saveza, gdje je status Roma tako nedefinisan da čak ne mogu dobiti ni državljanstvo, bez obzira što su se rodili na teritoriji te zemlje ili na teritoriji zemlje koja je bila pravna prthodnica današnje države. U Fondu otvoreno društvo - Soroš fondaciji taj problem je uočen kao jedan od ključnih problema današnje centralne i istočne Evrope i zemalja bivšeg Sovjetskog Saveza i pokrenut je cijeli niz programa da se Romima pomogne u prevazilaženju ovog izuzetno teškog i neugodnog stanja. Naravno, Otvoreno društvo može da djeluje u sistemu gdje vlada pravna država tako da u jednom broju zemalja koje sam spomenuo to još nije dostignuto ali nadati se da će vladavina prava uskoro biti nešto što je sasvim normalno i što će omogućiti i dalje djelovanje odnosno uspješniji rad Otvorenog društva i samim tim svih onih aktivnosti koje se provode u iznalaženju pravog mjesta za Rome. U tom smislu pokrenut je program čiji su glavni ciljevi otprilike da se omogući Romima participacija u većinskim društvima gdje žive, da se otvore putovi da Romi žive među ostalima ali da zadrže svoj identitet, da se ohrabre da učestvuju u demografskim procesima i demokratizaciji društva upotrebljavajući svoj potencijal i da time poprave svoju situaciju u regionu i da se istovremeno pomegne Romima da postanu ravnopravan učesnik u izgradnji otvorenog društva. Naime ne da budu samo objekat oko koga se neki filantropi ili neke nevladine organizacije pokušavaju da im pomognu, nego da u tome i sami učestvuju.

I pored toga pokušava se pokrenuti jedan široki kulturni program sa izgradnjom, možda pokretanjem jednog putujućeg muzeja holokausta romskog, jer pored 6 miliona Jevreja u vrijeme II svjetskog rata, vladavine nacizma, stradalo je i preko 700.000 Roma a to je na neki način skoro zaboravljeno. Nadalje, da se pomogne u sakupljanju i očuvanju romskog folklora koji je itekako značajna kulturna stavka Evrope, a o kojoj se ne vodi puno računa, zatim da se pomogne u standardizaciji romske ortografije, jer Romi u principu govore dvije varijante romskog jezika pa da se pomogne u standardizaciji ortografije kako bi se uspjeli bolje razumjeti, da se pomogne u izradi i pribavljanju školskog materijala kako bi se znatno smanjio neopravdani visoki procenat nepismenosti kod romske djece i da im se nakon svega toga i paralelno omogući i pristup internetu kao momentalno najširoj svjetskoj komunikaciji bez granica i da se na taj način i svi oni koji nisu pripadnici romskog naroda bolje upoznaju i sa istorijom i sa problemima i sa tradicijom romskog naroda. Naravno u svemu ovome jedan mali dio pripada i Bosni i Hercegovini i sigurno da i naša zajednica, društvena zajednica treba da se za to pobrine. Fond otvoreno društvo Bosne i Hercegovine je naravno spremno da u tome učestvuje i ako je potrebno da finansijski potpomogne takvu jednu dužnost i ja očekujem da ćemo u narodnom

periodu biti u mogućnosti da sa Romskom zajednicom Bosne i Hercegovine ostvarimo još bliži kontakt i da zajedno sa njima uspijemo ostvariti bar neke od ovih zacrtanih ciljeva. Hvala lijepa.

Vehid Šehić:

Ja se zahvaljujem gosp. Finciju. Još jedan od uvodnih referata koji će podnijeti gosp. Srđan Dizdarević predsjednik Helsinškog komiteta za ljudska prava Bosne i Hercegovine i još bih rekao da ćemo oko pola jedan imati kratku kafe pauzu i preći na diskusiju.

Srđan Dizdarević, predsjednik Helsinškog koniteta za ljudska prava u BiH:

“Na svima nama je velika odgovornost kada su u pitanju nacionalne manjine”

Prvo da kažem da mi je na neki način žao što tek sad stavljamo na dnevni red ovako značajno i krupno pitanje. Istovremeno pokušavam da i sebe i sve nas opravdam s obzirom na činjenicu da je i ugrožavanje ljudskih prava na ovim prostorima bilo takvo, da u jednoj fazi nisu znali ni za nacionalnu distinkciju niti za distinkciju vjere, pola i dobi. Prva stvar, za koju mislim da bi bilo značajno kazati, je pokušaj da se ukloni terminološka konfuzija. Sve smo češće skloni prihvatanju nekih, po meni krivih modela a ponekad i po inerciji da pojam manjine vežemo i za tri naroda koja nazivamo konstitutivnim, dakle Srbe, Hrvate i Bošnjake i u tom smislu mi se čini da bi taj termin trebalo izbjegavati sem u onim slučajevima gdje on ima tehničko značenje, to znači u onim slučajevima kada se on dovodi u vezu sa manjinskim povratcima, sa oni procesima koji su sada u toku i koji trebaju da determiniraju isključivo brojčane odnose. Mirko Pejanović će sigurno govoriti o ovoj izuzetno značajnoj inicijativi Srpskog građanskog vijeća. o ravnopravnosti sva tri naroda cijele Bosne i Hercegovine, ja mislim da mi kao nezavisne, nevladine organizacije moramo da još čvršće izdržimo na tom stajalištu da Srbin, Hrvat i Bošnjak ne mogu biti manjine bilo gdje da se nalaze na teritoriji Bosne i Hercegovine. Prema tome pojam manjina bih vezao za realne manjine, kako to reče Neđo Milićević u svom vrijednom uvodnom izlaganju.

Drugo želio bih da privučem pažnju na, pored onoga što je već i napomenuto, i na pitanje i na položaj vjerskih manjina. Jehovini svjedoci, Hari krišne, niz drugih malih vjerskih zajednica koje možda i nisu autohtoni u ovom prostoru, su novi realiteti kao što su novi realiteti i mnogi drugi fenomeni a pouzdano znam da su ove male vjerske zajednice i njihovi pripadnici na oštrom, žestokom udaru sva tri klera - velike tri crkve na ovim prostorima. Mislim da u tom pogledu još nije dovoljno kazano, i o položaju ovih manjina, ali da one zaslužuju pažnju posebno sa stanovišta ostvarivanja njihovih građanskih, ljudskih, posebno vjerskih prava.

Treće, mislim da bismo već sa sadanašnjeg skupa trebali otići sa jednim konkretnim prijedlogom koji se tiče političke zastupljenosti manjina. Manjine nisu u smislu narodnih predstavnika zastupljeni niti na nivou opštine, grada, kantona, entiteta, pogotovu ne na nivou Bosne i Hercegovine. Znamo da po principu: jedan čovjek jedan glas, nije nedemokratski kada se jedan određeni broj sjedišta u parlamentarnim skupštinama, najvišim narodnim zastupničkim tijelima, odredi u startu a priori pripadnicima manjina. Mislim da je to krupno pitanje koje će u ogromnoj mjeri odslikavati odnos prema političkim manjinama a ukoliko

ovu bitku dobijemo mislim da smo dobili jednu od značajnih, znači da smo prebrodili jednu od značajnih prepreka u ovom našem cjelokupnom angažmanu.

Četvrto, morali bismo takođe formulisati svoje zahtjeve prema vlasti, makar u ovoj prvoj fazi vezano za dva pitanja koja se tiču manjina, a to je pitanje obrazovanja i pitanje očuvanja njihovog kulturnog identiteta. Imali smo apsurdne rasprave u proteklim vremenima, imali smo sa nivoa političkih vlasti čak i segregacionističke poteze i pokušaje da se i unutar tri konstituivna naroda izvrši segregacija i podjela u sistemu obrazovanja nastojeći da se to objasni, odnosno tražeći temelj ovakvom segregacionizmu u međunarodnim konvencijama o ljudskim pravima, interpretirajući to kao zaštitu prava manjina. Ne, zaštita prava manjina u obrazovanju i kulturi je definitivno omogućiti romskoj djeci, ukrajinskoj, talijanskoj, albanskoj da se školuju, da gaje svoj jezik i da dijelovi ili dio programa, zavisno od njihovog broja, od materijalne i kadrovske mogućnosti sredine, da dakle u sistemu obrazovanja se njihov jezik tretira kao nešto što je relevantno. Isto to mislim da se odnosi na pitanje očuvanja kulturnog identiteta ovih naroda, to je obaveza države, to je obaveza vlasti i to su neke od vrijednosti Bosne i Hercegovine koje su sve te nacionalne manjine ugradile u kulturno i istorijsko naslijeđe ove zemlje i niko nema pravo da to bagateliše i obaveza je organa vlasti da o tome povedu računa. Ja želim da ponovim i da istaknem angažman gradonačelnika Sarajeva, gosp. Gačanovića, koji se trudi da bar kada su u pitanju Romi obezbijedi mogućnost školovanja romske djece na romskom jeziku i mislim da je to put kojim treba ići.

Peto, spomenuto je već pitanje vraćanja, ja mislim da pitanje povratka i da pitanje povratka manjina objektivno do sada nije nikoga interesovalo. Oni nisu imali svoje ambasadore, oni ni na jednom od tri dijela teritorije Bosne i Hercegovine nisu imali nekoga ko bi zastupao njihove interese, dakle bez takvih političkih advokata niko na njih nije mislio. Jevreji se ne mogu još uvijek zbog političke volje i zbog njih iz drugih administrativnih razloga i pravnih začkoljica, ne mogu se dakle vraćati u svoj grad, Sarajevo, jer je to njihov grad pet vijekova. Romi iz Bijeljine su i danas uglavnom u Berlinu ili u Rimu iako imaju na šta da se vrate. Bezbrojne manjine koje su činile takav zavidan mozaik u Prnjavoru su negdje razbacane, vjerovatno po prihvatnim logorima ili od nemila do nedraga. Mislim da i ovaj skup, naročito posredstvom tri instance: Ureda Visokog predstavnika, UNHCR-a, specijalizovane agencije za povratak izbjeglih i raseljenih lica i vlasti Bosne i Hercegovine na svim nivoima mora takođe da podvuče značaj ovog pitanja.

Konačno, smatram da i mi kao Građanski alternativni parlament i svaka od naših organizacija posebno, nosi dio odgovornosti pomoći kreiranju nevladinih organizacija koje će reflektovati potrebe i interese nacionalnih manjina. I ne mislim samo na prvu fazu, na fazu organizovanja nego mislim i na fazu materijalnog obezbjeđivanja uslova za takav rad, kadrovskog osposobljavanja i osamostaljivanja tih organizacija. Mi možda možemo u nekim prvim fazama biti od pomoći ali je sigurno da te organizacije moraju biti autohtone i da počivaju na sopstvenim ljudskih potencijalima i resursima. Hvala ljepa.

Vehid Šehić:

Hvala Dizdareviću. Ja bih samo rekao dvije rečenice. Zašto smo kao organizatori smatrali da trebamo pokrenuti manjinu, naročito kad gledamo u sklopu povratka svako na svoje u Bosni i Hercegovini. Mi znamo da upravo kad je u pitanju povratak manjina i njihova nemogućnost realizacije dosta dobro koriste desničarske struje ili grupe u našoj državi i tako da dobijamo pokrete one koji su i Evropu a kasnije i svijet uveli u II svjetski rat. Mi moramo to spriječiti, naročito kad su u pitanju ono što se još stimuliše iz određenog kruga svih centara moći u Evropi, hajdemo ponovo protiv Jevreja, hajdemo ponovo protiv Roma, sve to može da ima i vrlo teške posljedice kad je u pitanju Bosna i Hercegovina. Zato je značajno i mislim da nikad nije kasno, ali se učimo na primjeru loših poteza aktuelnih vlasti koje su upravo aktuelne vlasti dovele u jednu apsurdnu situaciju građane Bosne i Hercegovine i tri njegova konstitutivna naroda, jer su tada imali neke druge političke ciljeve, da dođu u položaj gdje su negdje manjina, premda su konstitutivni narodi. Mi sigurno moramo voditi računa da srećom premda smo nesvjesno odgajani u tom duhu, da budemo protiv nekog ko nije sličan nama. Ja uvijek se sjetim svog djetinjstva kad su mene plašili da bi bio dobar, rečenicom ukrast će te Ciganka ako ne budeš slušao mamu ili tatu, ili ciganska posla ili tako. Sreća da građani Bosne i Hercegovine nisu prihvatili takve stvari i mi i o tome moramo voditi računa naročito u današnjem trenutku kad imamo, kao što je Srđan rekao tri obrazovna programa koji stvaraju mržnju prema tri konstitutivna naroda, ovisi gdje se čini a kako će tek stvarati mržnju prema pripadnicima i građanima Bosne i Hercegovine koji su ne svojom voljom manjina. Tu mislim na Jevreje, Rome i ostale. To je naša moralna obaveza da svim snagama pomognemo, ja ponovo govorim da se zalažem za takvu Bosnu i Hercegovinu građanima da mogu apsolutno ostvarivati svoja prava u svim segmentima života. Prije pauze ja bih još zamolio, kako se on voli predstaviti ortodoksni zapadni Hercegovac, prof. Slavu Kukića da nam nešto kaže, pošto Roma mnogo ima u zapadnoj Hercegovini. A onda ćemo kratku pauzu a poslije pauze ćete vi govoriti.

Slavo Kukić, *predsjednik Centra za unapređenje i zaštitu ljudskih prava i demokratije, Mostar:*

Ja znam da ova najava ima nacionalnog predznaka a o tome ću nešto kasnije. I ova pozicija moja je manjinska, u sali u kojoj jesam i u odnosu na druga Šehića koji stalno provocira, drugovi su tako naučili odavno. Ja mislim da ono što je gosp. Finci apostrofirao zaslužuje pažnju, da se s tim i počne, zaista.

Dakle, u biti nije problem manjine, problem je većine, odnosno sposobnosti većine da živi u uvjetima toleriranja manjina i manjinskih prava. Ja sam se, pripremajući se za ovu raspravu, listao sam popise '71, '81 i '91 godine i zapravo komparirao sam stanje koje je danas i zapravo se, čini mi se, na raznim metodima gdje se može govoriti o tom tradicionalnom shvaćanju manjine, koje proizlazi iz ovih popisa je li, a iz kojih se može kao manjina identificirati uglavnom ono što je nacionalna manjina je li i primjerice u popisima iz '81 godine pored Bošnjaka, Srba i Hrvata može se još identificirati 21 grupa koju sam ja sveo pod tu kategoriju nacionalnih manjina, pa je recimo iz popisa '81 godine, mogu se sresti Albanci, Crnogorci, Česi, Mađari, Makedonci, Nijemci, Poljaci, Romi, itd., međutim u ovim popisima je po mom sudu s pozicije brojnosti

karakteristično nekoliko manjina, uvažavajući naravno sve ostale, ali kažem s pozicije brojnosti. Crnogoraca je bilo 14.000 ili nešto više, Roma je bilo negdje oko 7.300, Ukrajinaca je bilo 4.500, bilo je Albanaca nešto malo manje od 4.500. Ako sada komparirate s tim rezultate popisane iz '91. godine, onda uočavate prvu karakteristiku: sve ove nacionalne skupine, njih 17, ne 21 nego 17, nemaju iskazanih u rezultatima popisa. Međutim u odnosu na '81. godinu naglo je porasla jedna skupina, ostalo je nepoznato kojih je 81. godine bilo 27.000 a 91. godine ih je 104.000. Drugi karakterističan podatak vezano za ovu '91. godinu je skupina Jugoslavena koja se pojavljuje i '81. i '91. s tim da im se broj poprilično smanjio s 325.000 na 240.000. Priпадnici te skupine se sada opredjeljuju kao Hrvati, Bošnjaci i Srbi. Naravno, kažem vjerojatno, iako neka istraživanja kazuju, koje provode strane agencije, da zadnjih mjeseci, a istraživanja su novog tipa provode se svakog mjeseca, da ova skupina zadnjih mjeseci ponovo bilježi rast. To drugim riječima govori i o tome da vjerojatno i tom fenomenu ponovnog rasta, ako je ova informacija točna ali nema razloga da ne bude, posveti takođe potrebna pažnja.

Kad je u pitanju današnji pristup tim manjinama, onda zapravo on je nešto širi i po ovome što su prethodnici rekli, dakle on obuhvata te klasične nacionalne manjine ali obuhvata i nove nacionalne manjine. I stoga bez obzira koliko moj drug Dizdarević inzistirao na tome da mi ne govorimo o Srbima, Hrvatima i Bošnjacima kao novim nacionalnim manjinama, ja mislim da je to pogrešan pristup. Mi naprosto na razini identifikacije stanja koje jeste moramo to utvrditi. Druga je stvar što ćemo mi i ovu današnju sesiju a i masu drugih načina, da tako kažem ispoljavanja, koristiti za pritisak na institucije vlasti da se i Srbima i Hrvatima i Bošnjacima jer ih u Daytonskom ustavu bez obzira što to nije stvarno rečeno u ustavima entiteta i se tretira kao konstitutivne narode Bosne i Hercegovine. Dakle, što moramo koristiti te različite pritiske da se one i dovedu u poziciju koju omogućuje Daytonski ustav konstitutivnosti na svim prostorima Bosne i Hercegovine i da ih se izvede iz te pozicije manjinskih zajednica u kojoj se objektivno nalaze. Međutim, ruku na srce, po tom današnjem shvaćanju mi moramo ipak dovesti u odnos i ovu vezu nacija i religija. To je takođe novi jedan specifikum jer htjeli ili ne htjeli, Hrvat to jest jednako, po ovom najnovijem tumačenju katolik, pa ako nisi, nisi niti dobar Hrvat. Ali bogami nije ni sa dva ostala naroda puno različito. Tako da i sa te pozicije, zapravo ako religijski promatramo, onda mi zapravo možemo promišljati o manjinskim pravima i o pravima drugih religijskih zajednica izvan ove tri zajednice koje se takođe nalaze u izrazito manjinskom odnosu i spram kojih je takođe taj odnos netolerancije većine o kojem je Jakob govorio.

Mi moramo isto tako danas priznati da imamo i tu kategoriju jezičnih manjina. Zapravo, određenu vrstu jezične ugroženosti na različitim prostorima Bosne i Hercegovine. Ovo govorim i glede činjenice da se i na jezik kojim ja govorim može različito reagirati. I naravno hoću kazati kako mi danas moramo posebno apostrofirati i manjine s pozicije prava na mišljenje. Ali i na ispoljavanje mišljenja. Ja mislim da je to jedna od najugroženijih manjina. Najugroženijih, iako ruku na srce se, da tako kažem, taj led u odnosu na taj tip manjina otapa ali mi danas imamo frustriranost spram ljudima koji drugačije misle.

I naposljetku ovo što su istakli kao jednu dimanziju, odgoj i obrazovanje. Vidite, vi sada imate da zapravo na prostoru Bosne i Hercegovine zvanično funkcioniraju tri nastavna plana i programa, u školama je li. Imate tri istorije, historije ili povijesti i tri pristupa u tumačenju onoga što se

događalo 500 godina ali i onoga što se događalo sada. Tako da zapravo se tim pristupom u obrazovanju našoj djeci, onima koji tek stasaju, zapravo im se ugrađuje taj virus da tako kažem nacionalne netrpeljivosti, virus padavine nacionalnih istina, različitih itd. i povijesnih događanja i današnje aktuelnosti i zapravo imate situacije koje su naprosto nenormalne. U sadašnjem udžbeniku iz istorije imate tumačenje da su Hrvati i Srbi --- udžbeniku koji se uči u Sarajevu, došli u 19-om stoljeću, šta se iz toga ima tumačiti? Ima se tumačiti da nisu autohtoni, ima se tumačiti da su nacionalne manjine. Slične ćete stvari naći u udžbeniku povijesti koji se koristi na prostoru tzv. evo sad moram reći, na prostoru Herceg Bosne je li, ali ništa Boga mi ni ova otadžbinska opredijeljenost ne zaostaje iza toga. Imaju se dakle te isključivosti kojima se taj virus nacionalne netrpeljivosti, nacionalnih istina unosi a onda samim tim se ta agonija nacionalnih manjina u Bosni i Hercegovini da tako kažem produžava.

U skladu s tim ja držim da je i formiranje Centra za prava nacionalnih manjina nešto što zavređuje pažnju. U okviru tog Centra, o tome prof. Milićević nije govorio ali evo dopusti mi profesore da ja kažem, mi pripremamo paralelno dva istraživanja. Jedno istraživanje nosi radni naslov "Nove manjine", u okviru kojeg se hoće propitati pozicija tih klasičnih nacionalnih manjina, ali pozicija Srba, Hrvata, Bošnjaka na prostoru Bosne i Hercegovine sad, danas i na koncu pozicija tih vjerskih jezičnih manjina.. I drugo istraživanje je položaj romske manjine na prostoru Bosne i Hercegovine. Anketa poslije ovih istraživanja bi se trebala realizirati početkom 9-og mjeseca a njen smisao je da se identificira stanje, da se predlože rješenja, ja mislim da je danas puno tih prijedloga, rješenja. I treće da se izvrši ili ne izvrši, nego da se vrši kontinuirani pritisak na institucije vlasti, političke elite itd. da se prihvate ti svjetski standardi o zaštiti prava manjina. Hvala lijepo.

Vehid Šehić:

Hvala. Ja bih sada napravio jednu pauzu i nastavili bi u 12.50 sati.

Srđan Dizdarević:

Dakle, ja želim da repliciram Slavi Kukiću na način na koji je on shvatio moja terminološka opredjeljenja. Ja i dalje stojim na stanovištu da se uz Srbe, Hrvate i Bošnjake, one u Bosni i Hercegovini, ne može stavljati atribut manjina i zbog političkog, principijelnog, demokratskog, ustavnog kakogod hoćete principa. Ono naravno gdje se ja u potpunosti slažem sa Slavom Kukićem, to je da treba diskutovati i treba se podjednako angažovati u situacijama kad su jedna od ova tri naroda u manjinskom položaju, to znači kada je zbog brojčanog odnosa, zbog političkog odnosa snaga kada su oni realno dovedeni u položaj manjine, međutim govorim o terminološkom nivou i ukoliko prihvatimo da je Bošnjak ili Hrvat u Republici Srpskoj manjina mi faktički prihvatamo rezultate etničkog čišćenja i požurujemo dovršavanje etničkog čišćenja. Mi smo onda rekli da Bošnjak i Hrvat neće postati politički, ekonomski, kulturno-jezički jednakopravni i zbog toga se dakle zalažem da se ovako terminološki određujemo a da naravno preokupaciju u svim domenima kada se radi o bilo kojoj diskriminaciji, prema bilo kome, naravno uvažavam i prihvatam i onako kako je Slavo Kukić definisao.

Slavo Kukić:

Naravno, Srđan i ja mislimo isto samo ponekad nešto kažemo drugačije. U članu 1 Ustava Republike Srpske stoji: ..."Republika Srpska je država srpskog naroda". Dakle ne radi se o položaju, radi se o formalnom tretiranju svih ostalih, je li. U članu 1 Ustava Federacije stoji nešto umjerenije ali opet: ..."Federacija Bosne i Hercegovine je država Hrvata, Bošnjaka"..., pa onda: "i pripadnika drugih naroda i narodnosti". Prema tome dakle u Ustavu se ima taj osnov, zaista. Što je nažalost tako.

Nedo Milićević:

Ako mogu u repliku da se uključim, iz razloga što se takođe ne slažem sa distinkcijom koju gosp. Dizdarević pravi između: kvalifikativna manjina i manjinskih položaja. U realnim uslovima Bosne i Hercegovine, ne slažem se iz prostoga razloga što manjinski položaj u Bosni i Hercegovini nije faktičko stanje nego je prije svega pravno i to ustavno-pravno stanje u Bosni i Hercegovini. To ustavno-pravno stanje u Bosni i Hercegovini je samo, kao primjer da navedem slijedeće: nikada po sadašnjem ustavnom stanju u Bosni i Hercegovini predsjednik i potpredsjednik Federacije Bosne i Hercegovine ne može biti niko ko nije Bošnjak ili Hrvat. U Vladi Republike Srpske nema niko ko nije Srbin. U Vladi Federacije Bosne i Hercegovine ima jedan Srbin bez resora a i taj jedan kad bi se doslovno tumačio Ustav ni on ne bi mogao biti, niti bi i jedan zamjenik ministra pod doslovnom tumačenju Ustava mogao biti iko osim Bošnjaka i Hrvata. Od 406 poslanika u 10 kantona u Bosni i Hercegovini samo trojica nisu Bošnjaci i Hrvati. Nikad Srbin iz Federacije i nikad Hrvat i Bošnjak iz Republike Srpske ne mogu biti sudije Ustavnoga suda, ne mogu biti guverneri odnosno zamjenici guvernera Narodne banke, ne mogu biti na desetini drugih mjesta u Bosni i Hercegovini. Ustav Bosne i Hercegovine je sva tri naroda podjelio u dvije kategorije od kojih su oni iz druge kategorije u ne ponižavajućem, nego u sramnom položaju ne samo sa aspekta kraja 20 vijeka nego sa aspekta istorije Bosne i Hercegovine u kojoj nikada nije postojala pravna kvalifikacija da je jedan od tri naroda u Bosni i Hercegovini u takvom drugorazrednom položaju. U toj, takvoj situaciji, po mom mišljenju, ja moram da kažem da relativiziranje kvalifikacije od statusa manjine na kvalifikaciju statusa manjinskoga položaja nije na liniji jačanja borbe da se ta najgora, da se ta limitirajuća za moga druga diskriminirajuća stanja i tretmane u Bosni i Hercegovini ustavna situacija, da se promijeni. Ona naprosto, dok je takva u Bosni i Hercegovini, ne može biti demokratije niti prosperiteta. I to je molim vas lijepo, još jednom da kažem, ja imam veliko poštovanje prema inicijativi koju je dalo Srpsko građansko vijeće. Ja mislim da se na taj način nešto može učiniti ali ja takođe mislim i to mislim da je to slaba strana te dobre i plemenite inicijative. Problem je u Daytonskom ustavu. Daytonski ustav je ovo uradio, Daytonski ustav neda da član predsjedništva Bosne i Hercegovine bude Hrvat i Bošnjak iz Republike Srpske i Srbin iz Federacije Bosne i Hercegovine. To Daytonski ustav neda. I sad sve sile i sad priče. Ja moram slijedeće da kažem, neko je rekao nešto blaže, Slavo Kukić, ne. Ništa nije gore, ustavno-pravni tretman naroda i narodnosti u Ustavu Republike Srpske od Ustava Federacije Bosne i Hercegovine. Treba pošteno govoriti i treba otvoriti diskusiju upirući u situaciju tu kakva jeste sada. Malo prije mi je gosp. Rebac pokazao sistematizaciju Carine Bosne i Hercegovine, od 800 članova te državne funkcije osim Bošnjaka i Hrvata ostalih ima ravno 0. To je tragedija Bosne i Hercegovine. Preko 4000 Roma u Tuzli. Romsko udruženje iz Tuzle je postavilo zahtjev svima koji se

za to pitaju u Tuzli da bar jedan, da bar dva uđe u kantonalnu policiju Tuzle, Tuzlanskoga kantona. Nema toga. Zašto? Biće manje moj jedan. O tom se radi. A ustav im daje mogućnost da taj svoj nacionalni ekstremizam forsiraju do te mjere. Ja svakako ovo govorim iz razloga, iz jednoga svoga dubokog uvjerenja, iako se apsolutno slažem sa ovim što je gosp. Kukić rekao, da tu naprosto sve u ovome trouglu ali sigurno i među nama svima ovdje nema razlike u tome. Svi smo mi u tome svemu samo postoji nijansa u tome gdje treba prije svega apostrofirati problem u Bosni i Hercegovini. Što se mene tiče, ja uporno to dokazujem problem je u Daytonskom ustavu, što se toga tiče. Može se nešto popraviti izmjenama ili nekim jakim ustavnim konstatacijama, ustavima entiteta, ali nema šanse da se ustavima entiteta promijeni činjenica da ne može Bošnjak i Hrvat sa područja Republike Srpske biti član predsjedništva. Nema mogućnosti nikakve za to. Prema tome znači, ako ništa recimo ustavna rješenja u Bosni i Hercegovini su takva i ja odmah prihvatam to. Izvinjavam se što sam možda ušao u ovu, ali ovo je vrlo važno, jer i da završim na pauzi me je neko upitao, ja moram da kažem slijedeće, to sam ja i rekao, ali sada recimo malo naglašenije da dokažem dok je ovakav tretman tri naroda u Bosni i Hercegovini svaka priča o normalnom tretmanu pripadnika nacionalnih manjina je naprosto iluzija. O tom se radi.

Vehid Šehić:

Ja se zahvaljujem prof. Milićeviću, ali da postavimo pitanje: što ćemo razgovarati uopšte ako je to tako? Ali da postoje mogućnosti da se, uslovno ćemo reći a i ustavno, manjina u Republici Srpskoj gdje su Bošnjaci i Hrvati, mi ne možemo zanemariti činjenicu da je potpredsjednik Narodne Skupštine Republike Srpske iz bošnjačkog naroda. Znači on ipak ulazi u zakonodavnu vlast. Znači postoje i u ustavu i jednog i drugog entiteta poštivajući Daytonski ustav, određene mogućnosti da se ispravlja ono što je Daytonskim ustavom zapisano i to je jedan dobar pomak. Sigurno da nije dobar pomak s obzirom ko je potpredsjednik, na ličnost konkretno mislim. Ali to je jedan pomak, da se ipak ide ka nečem boljem kad je u pitanju Bosna i Hercegovina. Slažem se da je to jedan od gorućih problema ali ga ne bih tako locirao ili armirao kao nerješiv, on je rješiv. Možda i u prvom redu preko ustava dva entiteta, Federacije i Republike Srpske, pa onda da idemo prema državnom ustavu ili Daytonskom ustavu koji može dobiti neke izmjene u regulisanju određenih stvari. Prof. Mirko Pejanović.

Mirko Pejanović, profesor na Fakultetu političkih nauka, Sarajevo:

Ja se javljam ne za polemiku, nego da počnem diskusiju. Htio bih se najprije zahvaliti Forumu građana Tuzle kao organizatoru ovakve jedne teme, ovakve jedne rasprave što ju je upriličio i posebno uvodničarima koji su nam ovdje omogućili da imamo i problematizirane i rasvijetljene sve aspekte ovog problema. Da napravim ja šalu, kad bih ja bio komisija obadvojicu bih primio na taj posao. Vis-a-vis, ja sam htio u okviru moje diskusije koja će biti oko 5 minuta da kažem jednu informaciju. Na to me je ponukao Srđan Dizdarević sa spominjanjem inicijative Srpskog građanskog vijeća, građanskog pokreta za ravnopravnost, pa sam htio samo da vam kao učesnicima kažem da je ta inicijativa ušla u Federalni parlament odškrinula vrata i nije ih do kraja otvorila. Zašto? Zato što krajem prošle godine, zato što u Predstavničkom domu Federalnog

parlamenta je bio i danas je takav odnos političkih snaga, vladajućih u tom parlamentu, takav da nije bilo konsensusa o tom pitanju. I budući da nije bilo konsensusa i nije bilo prihvatanja od strane zastupnika HDZ-a onda se to pitanje izvelo na opšti princip, na opštu ravan, tako da je Predstavnički dom prihvatio Deklaraciju kao osnovu za rješavanje ovog pitanja u Bosni i Hercegovini. U našim nevoljama kakve imamo, poslijeratnim, izgleda da se mora ići korak po korak. Step by step. S time se inicijator ovog problema nije pomirio i mi smo išli dalje u promociji političkoj ovog pitanja a i problematizaciju ovog pitanja možemo reći, zahvaljujući prije svega saradnji sa bliskim udruženjima, koji su bliski u gledanju na ovo pitanje, mi smo ovo pitanje uspjeli internacionalizirati. Nije ono samo unutrašnje nego je i internacionalizirano u mjeri u kojoj internacionalna zajednica ovdje jeste garant provođenja Daytonskog mirovnog sporazuma. Najnoviji razgovori sa članicama predstavnicima članica kontakt grupa i predstavnicima međunarodne zajednice u Sarajevu od strane 4 organizacije koje imaju zajedničku izjavu o ovom pitanju, Kruga nezavisnih intelektualaca 99, Hrvatsko narodno vijeće, Vijeće kongresa bošnjačkih intelektualaca i SGV-a, oni su organizovali nekoliko tih razgovora i još će neki biti, na svim razgovorima smo imali da kažem tako precizno određenje predstavnika tih zemalja i predstavnika međunarodne zajednice. Ono se svodi na ovu formulu: sve etničke grupe u Bosni i Hercegovini, uključujući i one koje se podvode ustavno pod ostale, imaju i moraju imati ista, ovdje sad naglašavam, ustavna i sva druga prava. I dakako to je jedna od pretpostavki da Bosna i Hercegovina ide u reintegraciju, a ne u ono što je prof. Milićević nagovjestio - u porces homogenizacije i teritorijalizacije nacionalnih korpusa u Bosni i Hercegovini koji bi dakako onda po najviše ugrozio one koji su do rata bili u istorijskom statusu nacionalne manjine. To je ta informacija.

Ja imam jedno pojašnjenje i jedan prijedlog. Evo koje je pojašnjenje u odnosu na uvodničare. Istorijsko-politološke naravi. Do rata u Bosni i Hercegovini istorijski determinisane nacionalne manjine su bile sve one koje nisu pripadale Bošnjacima, Hrvatima i Srbima kao istorijskim konstituentima države Bosne i Hercegovine. Prof. Kukić je nabrajao po popisu koje su to ali to se od popisa do popisa u nomenklaturi mijenjalo. To je sad sporedno. Ali Bosna i Hercegovina ih je imala jako puno. I Bosna i Hercegovina je imala kategoriju Jugoslaveni kao najbrojniju na prostorima bivše Jugoslavije koju su, da kažem, činili ne samo ljudi iz naroda i nacionalnih manjina, nego su je činili pretežno omladina iz porodica koje su bile nacionalno miješane. Sarajevo, Tuzla, Mostar - su imale do 30% taj procenat takvih brakova. Dakle, to je bila situacija do rata ali i u toj situaciji, molim vas, kategorija nacionalnih manjina je ustavom bila zaštićena da bira člana predsjedništva, najvišeg šefa države, zapravo šefa države. To je gospodo nestalo sa ratom. Mi sad imamo ratne posljedice, ne bih rekao stanje, nego posljedice o kojima je prof. Milićević govorio krajnje egzaktno. Šta je novo u tim posljedicama? Novo je da je došlo do redukcije prava konstitutivnih naroda, ustavnih prava, jednako i srpskog i hrvatskog i bošnjačkog. Redukcije na pripadnost entitetima. Sva su prava pripadnošću entitetu, sva su neprava nepripadnošću entitetu. To je formula koja vodi etničkoj podjeli Bosne ako se gospodo ne zaustavi. Ta formula će vremenom dovesti do toga da ne samo izbjeglička populacija, nego i postojeća populacija se istopi i ode ili u svoje matice, uslovno rečeno, ili u inostranstvo što je sada otvoren proces. Najbrojnije je

odlaženje iz Bosne i Hercegovine a nedolaženje u Bosnu ili u neki njen entitet. To gospodo presjeći, znači prvo riješiti ovo pitanje što je preambulom Daytonskog ustava omogućeno. Možda tu politolozi i pravnici se mogu složiti ili ne složiti a to je problem političke volje. Ako ima političke volje onda se to pitanje može riješiti u korist ukidanja te redukcije. I odmah da kažem da za sad političke volje za to pitanje nema u obje parlamentarne vlasti u entitetima ali ta politička volja treba da bude posuđena kao što je posuđena za grb, za zastavu, koju gledamo danas, posuđena od onog ko sada odgovara za stanje mira i mirovnog procesa u Bosni i Hercegovini, to je Visoki predstavnik. I na toj osnovi ja imam ovaj prijedlog: prijedlog je da danas ovaj skup u saopštenju a i u zaključku promovirše ideju zahtjeva zajedničkog zahtjeva da se ustanovi jedna konvencija, bosanskohercegovačka konvencija o zaštiti prava etničkih manjina, ne nacionalnih nego etničkih manjina. E sad da ne otvaramo tu diskusiju šta je šire šta je uže etnička ili nacionalna manjina, ja kad sam rekao etnička pod tim podrazumijevam i nastajanje novih etničkih skupina, molim vas, ili skupina koje nemaju određenje ali su manjinske skupine, da se ta konvencija i drugo da se formira jedno koordinaciono tijelo koje bi promovisalo tu konvenciju kod međunarodnog predstavnika. Ja ovdje ne preskačem državu strukturu ali hoću da mojim kolegama i ovdje svim učesnicima, jer sam i naučni javni radnik, da kažem da je kod nas u Bosni i Hercegovini poslije rata na djelu jačanje partijskih država a ne pravne države, jačanje nacionalne komponente a ne ove zajedničke i da je zapravo Visoki predstavnik i međunarodna zajednicamjesto gdje se ovaj proces može presjeći, zaustaviti, gdje se ova prava mogu izboriti jer valja ih internacionalizirati do Savjeta Evrope. Nema gospodo Bosni i Hercegovini ulaska u Savjet Evrope niti u jednu evropsku instituciju bez rešenja ovog pitanja. I to onda mora biti politički promovisano. Ja ne znam gdje bi se to moglo ako nema kuće i krova onda ne mogu se ni sastati. Možda je ovaj Centar koji vodi prof. Milićević za sada mjesto da se ove dvije inicijative urade i da one dobiju svoj legitimitet i da dobiju svoju praksu, da dobije svoje djelovanje i da ima svoj legitimitet, da dođe do Savjeta Evrope u Strasbourg. U toj konvenciji, naravno, definisala bi se najnužnija pitanja i posebno pitanja o kojima je danas ovdje bila riječ u uvodnim izlaganjima i u nekim diskusijama i završiću sa ovim. Posebno bi bilo značajno u toj konvenciji, da budemo i pragmatični, staviti zahtjev osiguranog učešća, ne biranog nego osigurnog učešća, u najvišim zakonodavnim tijelima lokalnih zajednica, u nas su regionalne - kantoni, kantonalnih zajednica ili gradskih zajednica, gdje su gradovi, lokalne jedinice i entitetskih jedinica i države. Ja se zahvaljujem, još jednom se posebno zahvaljujem Forumu i njegovom predsjedniku Šehiću što je ovo pitanje ovako stavio na dnevni red. Hvala. I Centru svakako.

Bajro Beganović, *predsjednik Upravnog odbora "Braća Romi", Sarajevo:*
Ja se zovem Beganović Bajro, predsjednik Upravnog odbora "Braća Romi" iz Sarajeva. Pozdravljam sve prisutne i posebno mi je drago što su nas ovdje pozvali da upoznamo šire ovo naše društvo. Posebno pozdravljam gosp. Fincija i Pejanovića. Drago mi je što smo se sreli. Htio bih da kažem u vezi gosp. gradonačelnika Gačanović Rasima koji nam je pomogao, sada momentalno nam je dao kompjuter i fax mašinu i odmah da vam kažem da smo mi Romi 85% nepismenog naroda. Vi to dobro znate. Naš ni jedan čovjek u Parlamentu ne postoji. Srećom, zahvaljujući gđi. Fadili Memišević

pomogla nam je da napravimo Uniju. U Uniju je izabran gosp. Šaban Mujić, drago mi je što je tu. Molio bih sve institucije u Bosni i Hercegovini da ubace jednoga čovjeka u Parlament jer ako nema čovjeka da nas predstavlja u Parlamentu niko ne zna šta se s nama dešava i koliko Roma ima. Vi dobro znate, etnički čistih gradova ima pođimo od Srebrenice pa do Bijeljine, da Roma uopšte ne postoji pa se pitam evo zahvaljujući gosp. Finciju koji kaže da su Romi uvijek proganjani kao i Jevreji. Vi dobro znate da naš narod je uvijek stao rame uz rame sa ostalim narodima i narodnostima bilo to ne znam koja država nije reko da neće u armiju. Nije digo ruku na državu, nikada. Ja kažem kad bi čitav svijet bio romske populacije ne bi rata nikada bilo. Toliko i hvala.

Zoran Jorgakieski, OSCe:

Dobar dan svima. Daytonski sporazum nije idealan. On je napravljen u nuždi i zbog toga samo hoću da vam kažem da ne gubite nadu zbog nekih manjkavosti. Biće i drugih ustava koji će u dogledno vrijeme, biće promijenjen vjerovatno. Onda će biti prilika da se isprave te greške. Ono što hoću da vam kažem je to da međunarodna zajednicapodržava Bosnu i Hercegovinu kao zajednicu ravnopravnih građana, jedinstvenu Bosnu i Hercegovinu, demokratsku, civilnu, građansku. To znači da ovo što vi ovdje govorite i sva vaša izjašnjavanja su na toj liniji i da imate punu podršku međunarodne zajednice. Ako već radite na nekim predlozima, sugestijama koje ste već ponudili javnosti za neki recimo budući ustav, ja bih predložio da se izbegnu sve ove zamke oko etničkih grupa odnosno nacionalnih grupa ili etničkih itd. jedna formulacija bi mogla da glasi predlažem: Bosna i Hercegovina je državna zajednica svih njenih građana, bez razlike na etničko, nacionalno, religiozno i tradicionalno poreklo ili nešto slično tome. Poslije toga se može obrazložiti njihova ustavna i druga ravnopravnost itd. U drugim zakonskim aktima se može još sve to proširiti i da ni jedna etnička, ja kad kažem etnička zajednica ili grupa mislim i na narod i na nacionalnost jer smo mi malo pobrkali te termine koje u međunarodnoj zajednici mnogima nisu ni jasne. To smo naslijedili od ranijih ustava i ranijih ideologija, da nabrajamo sve narode i narodnosti, to sve pa onda etničke grupe. Nije to baš puno jasno kad se to prevodi na drugi jezik. Da bi jedna država bila moderna najbolje je da bude samo građanska država svih njenih građana. To je urađeno u mogim ustavima u svijetu i ja mislim da bi to bilo jako dobro za Bosnu i Hercegovinu, jedan veliki korak, veliki korak ka jedinstvenoj Bosni i Hercegovini. Hvala.

Šaban Mujić, predsjednik Udruženja Roma Tuzla i asocijacije Unije Roma:

Ja bih se zahvalio organizatoru na ovakvom skupu i mogu vam reći da je ovo prva ovakva manifestacija koja se održava na području Tuzlansko-podrinjskog kantona, za druge kantone nisam siguran. Meni se čini, ja ću se malo i našaliti ali to je bila vaša današnja diskusija, ako se Srbi, Hrvati i Muslimani svađaju oko nacionalne manjine onda šta Romi da traže tu, Jevreji i ostali. I krenuću dalje sa ovom svojom diskusijom. Gospodo, ja bih vas upozorio na nekoliko podataka, najvjerovatnije s kojima se vi niste bavili, nama je jako drago što vi vodite brigu o nama, što vi hoćete s nama da sarađujete ali dok god mi predstavnici Roma ne budemo imali sve to u svoje ruke mi smo niko i ništa. Dok god se drugi budu starali o Romima onda mi ćemo biti još dalje a svaka vaša saradnja, svaka vaša pomoć, sve ono što vas intresuje o nama ili nas o vama mi možemo biti

jako dobri prijatelji, jako dobro da se ponašamo, da se uzajamno pomažemo, da jedne druge savjetujemo i da imamo prijateljske odnose. Ja ću vam reći samo jedan podatak: unutar Bosne i Hercegovine prije početka rata je bilo tačno 111 opština. Od to 111 opština je bilo u 109, Roma. Ako je cifra 7600 Roma kako je gosp. rekao, onda je to za mene jako smiješno. Uzimajući u obzir da sam malo podijelio 109 na 7600 i to ispada 70-tak i nije ni 70 punih, onda je to jako smiješno što je tako rekao i predsjedavajući Evropske zajednice, Grčke, koji je rekao da ima najmanji broj Roma u Bosni i Hercegovini i za takvo njegovo ponašanje mi nismo primili nikakvu pomoć u toku rata, da se i mi pomognemo. Vi znate u toku rata da su djelovale razne humanitarne organizacije kao što su La benevalensa, Karitas, Merhamet i ostale jer oni su ostali po strani. Molim vas, takvo ponašanje nije odgovorno i ja ću vam samo reći jedan podatak, bar što se tiče Roma unutar Evrope. Ovakvi odnosi koji su napisani na ovom papiru dok god mi ne budemo vodili zapisnike koliko Roma ima na prostoru Bosne i Hercegovine najvjerovatnije nećemo imati tačne podatke jer ako i drugi budu zapisivali opet će biti ono isto da se svaki treći, četvri ili peti izjasni kao Rom ali kad ode čovjek sa romskom nacionalnošću i s njim na maternjem jeziku porazgovara sigurno će dati svoj glas i reći će da je Rom. Ja imam ovdje podatak da je u Bosni i Hercegovini bilo između 35000 i 80000 Roma, prije rata, sa čime se mi ne slažemo jer smo post Daytonu ovdje na Tuzlansko-podrinjskom kantonu vodili jedan spisak, samo koji su bili u ratu i bilo ih je više od 3000. Ako bi se u 109 opština kojih je bilo unutar Bosne i Hercegovine u kojoj su bili Romi samo bilo 500, gospodo, onda je to nešto oko 50000. Mi smo napravili jedan projekat čim smo formirali krovnu organizaciju. Ja sam stupio u akciju i odmah sam napravio projekat za popis romskog stanovništva na nivou Bosne i Hercegovine gdje ćemo imati socijalnu kartu, odnosno upitnik gdje će se tačno upisati porodično stanje, koje je kvalifikacije, koliko djece ima u školu, njegova ukupna socijalna karta. Mi još taj projekat nismo pustili iz prostog razloga što trebamo za koji dan da se sastanemo na nivou Bosne i Hercegovine jer je Statut gotov. Trebamo dobiti pečat i memorandum, broj žiro-računa na koji ćemo djelovati. To su sve stvari o kojima vi možda niste ili ste djelimično upoznati. Ja sam sa gosp. Neđom Milićevićem vodio razgovor, one je bio kod mene u uredu i to je jedna od prvih romskih kancelarija unutar Bosne i Hercegovine. Još smo nedostupni i nemamo finansija za formiranje, za štampanje raznih brošura. Nemamo dostupa niti sredstava da dođemo na medije informisanja. O internetu da i ne pričamo i ostalim drugim stvarima o čemu se mi moramo pozabaviti kao Romi, da imamo nešto čime bi se mogli pozabaviti za ukupni narod i da imamo socijalnu kartu unutar Bosne i Hercegovine, da tražimo svoj status nacionalne manjine koji smo imali i mi ne tražimo ništa, ono što nismo imali, samo ono što smo imali hoćemo to da se zadrži i u ovoj mladoj državi Bosni i Hecegovini. Dobio sam podatke sa područja Republike Srpske da se tamo egzodus Roma stvarno vršio onako kako ne treba i to je po našem mišljenju jedno etničko čišćenje. Nikad niko u javnosti nije dao da se izvršilo etničko čišćenje na prostorima Republike Srpske. U samoj Banja Luci po zadnjem popisu je bilo 8600 Roma koji su se jasno i glasno izjasnili da su Romi. Dobio sam jutros podatak da je u toku rata bilo tamo 56 porodica. Ja sam u toku rata imao podatak da je tamo bilo samo 15-20 porodica, međutim hvala Bogu kad je bilo i toliko iako se svaki možda treći ili četvrti izjasnio kao Rom. Najveći kapital Roma je u Bijeljini gospodo. Tamo je narod radio u inostranstvu

ima svoj kapital i mi tražimo od svih međunarodnih faktora jer do sada nismo imali šansu ovako lijepo da pričamo, da se svako vrati na svoj prag odnosno to je Aneks 7 Daytonskog sporazuma. Iako on nije kako vi rekoste idealan. Ali ono što se dogovorilo u Daytonu, dajte ljudi jedanput da se to ispoštuje. Ja ne mogu da shvatim da jedan Parlament sjedi i prima dnevnicu i sve to i ne mogu se složiti oko veličine slova, koje će biti veličine jedno slovo na jednom dokumentu. Dok god se budemo tako ponašali nećemo imati ni pravnu državu ni ništa. Mi Romi u svari mi smo se verifikovali unutar rata. Nas je natjerala nužda da se organizujemo i da počnemo voditi svoju politiku. Nije to politika velike moći nego da tražimo svoja prava. Naša prava mi ćemo tražiti najvjerovatnije kad mi budemo imali kancelariju Unije Roma kao krovne organizacije gdje će zasjedati ukupno predsjedništvo Roma i razmatrati o svim predstavnicima. Molim vas, ako mi nemamo predstavnika u mjesnoj zajednici romske nacionalnosti šta onda da pričamo o Skupštini, šta onda da pričamo o Opštinskom vijeću i ostalim na nivou kantona. To su osnovni ciljevi i zadaci, da se dobije status nacionalne manjine, da se što više djece školuje, da se popravi socijalna karta romske nacionalnosti i da imamo bar jednog predstavnika Roma u Parlamentu Bosne i Hercegovine koji će braniti ciljeve romske nacionalnosti. Ja bih se zahvalio, mislim da ću se kasnije uključiti i zahvaljujem se.

Slavo Kukić:

Ja se ispričavam ako sam ovom prezentacijom podataka nekoga uvrijedio, ali zaista podatak sam izvadio iz zvaničnog dokumenta, popis stanovništva Bosne i Hercegovine '71god. To ne znači da je taj podatak točan.

Nedo Milićević:

Moram da kažem da zvanični podatak Statističkog zavoda Bosne i Hercegovine u Sarajevu je dao pregled popisa '91. god. i ispod 9000 je onih koji su se izjasnili kao Romi. Ali i treba tu korektne činjenice iznositi, ali mi smo sada, Centar za manjine, napravili jednu informaciju za potrebe, na poticaj Holandske ambasade, dosta smo se zanimali i za tu činjenicu. Moram da kažem da smo mi iz svih tih podataka opredjelili se da bi najpribližnije istini bilo da ih je negdje oko 30000 do 50000, ovako kako je gosp. Šaban i rekao, no svakako treba imati u vidu jednu stvar, trebamo svakoga kritikovati uključujući i sebe. Činjenica je i to da su se Romi izjasnili u procentu u broju ispod 9000, činjenica je još jedno, da u toku ovoga rata svakako pritисnuti nevoljom sa kojom su se suočavali, mnogi su se Romi izjašnjavali kao pripadnici većinskog naroda na dotičnoj sredini. Nemojte misliti da se on izjašnjavao po svom osjećaju i po svom dubokom uvjerenju nego je naprosto nacionalno neopterećen, što karakteriše u svijetu tu romsku populaciju, opredjeljivao da bi glavu sačuvao no svakako novi popisi koji budu će sigurno pokazati da ovi podaci iz '91 godine ne odgovaraju realnom stanju jer je najbolji pokazatelj evo ovo u Tuzli, da ih samo tu u Tuzli ima preko 4000, toliko ih je bilo u Bijeljini, toliko ih je bilo u Banja Luci i sl., prema tome uistinu je broj veći.

Šaban Mujić:

Mogu li se samo uključiti da kažem samo jedan podatak koji je bio aktuelan na nivou bivše Jugoslavije, što se tiče romske nacionalnosti. Vidite ovdje je podatak da je Makedonija brojala od 110.000 do 260.000 Roma.

Ovdje je isto tako jedan podatak da je u Sloveniji bilo od 7.000 do 10.000 Roma, Hrvatska od 18.000 do 30.000, BiH od 35.000 do 80.000 Roma, Jugoslavija od 400.000 do 600.000. Molim vas, svi ovi pokazatelji koje ja sam slučajno dobio od čovjeka koji je vodio statističke podatke, je abnormalan broj, da se ovolika razlika dešava, 400.000 do 600.000, to je 200.000 ili manje ili više. Zato mi tražimo na prostorima Bosne i Hercegovine da mi sami izvršimo popis romske nacionalnosti a zato ćemo dati projekat svima onima koji budu zainteresovani da nam pomognu.

Nedo Milićević:

Hvala lijepa. Gospodin se javio, samo ja molim zato što se snima i što ćemo mi ovo sve na prikladan način da publikujemo da se predstave svi.

Hasan Suljić, sekretar Udruženja građana "Dobri Romi" iz Tuzle:

Ja sam Hasan Suljić, sekretar udruženja građana Dobri Romi iz Tuzle i predsjednik komisije za istraživanje ratnih zločina u Uniji Roma Bosne i Hercegovine. Pošto sam se kasno uključio u vaš ili naš sastanak, okrugli sto, čuo sam već par tih izlaganja i htio bih da kažem par riječi o onome što sam već na neki način imao priliku da čujem. Vama je svima vjerovatno poznato da je u onom predratnom periodu, na onim izborima u Jugoslaviji prijavljeno samo 0,4% Roma na toj teritoriji i mislim da nije potrebno sad da govorim što je to tako ispalo. Ali baš iz tih razloga ću da kažem ovo: tako nizak procenat vjerovatno je doprinijeo da tako bude zbog političke bojazni, pritisaka i da ne govorim. Komunisti su htjeli svoje glasove, ovi su htjeli svoje, mi smo uvijek pribjegavali kao što rekoste većinskom, tamo na onim prostorima gdje je to bilo. Isto tako moram da spomenem nekoliko evropskih država u kojima Romi imaju uvida u državni aparat, parlament itd. Znam da u Švicarskoj postoje kantoni a evo sad i kod nas. Mi smo se tokom rata lokalno organizovali i stvorili udruženje građana Roma i napokon jednom akcijom gospodina, sadašnjeg predsjednika, Šabana Mujića smo organizovali i tu krovnu konstrukciju, tako reći upravu Unije Roma Bosne i Hercegovine, ne da bismo profitirali sa njom i tražili da napunimo, ako tako smijem da kažem, svoje džepove nego isključivo da bismo zaštitili romski anrod na ovom prostoru, prostoru Republike i Federacije Bosne i Hercegovine. Nažalost, ja moram da kažem da mi nećemo nikada uspjeti zaštititi taj narod ukoliko ne budemo imali uvida u parlament, kako lokalno, po mjesnim zajednicama, opštinama, kantonima i Republici i Federaciji Bosni i Hercegovini. Naš narod nikad neće imati tu sigurnost, pa da li to bila materijalna, socijalna ili na nekom drugom planu. Naš plan i naše zalaganje najviše se usmjerava prema edukaciji naše djece jer gospodo u romskoj populaciji je izražen najveći broj nepismenih. Nažalost, moram da kažem da ih je dosta i nezaposlenih. U onoj predratnoj situaciji stvarali su se nekakvi tehnološki višci pa su ih izbacivali. Igrom slučaja i nažalost opet moram da kažem Romi su prvi na udaru bili. Zašto? Zato što nisu bili obrazovani, nisu imali školu i nisu mogli da ostanu na onim mjestima pa se poslije etnički čistilo i na kraju krajeva dobili smo nekakvu etničku čistinu gdje je neko vladao i šta znam po tim firmama kako je to bilo, to znaju neki drugi koji su vodili o tome polemiku. Ja molim predsjedavajuće i Forum građana Tuzle da svojim autoritetom i zalaganjem na našim prostorima a znamo koliko su aktivni, ja im se zahvaljujem na njihovoj požrtvovanosti da nam pomognu jednom

zajedničkom akcijom Evropske Unije i Evropskog Savjeta da Romi uđu u parlament i te lokalne vlasti. Toliko i hvala.

Osman Biberović, *predsjednik Udruženja građana "Sretni Romi" iz Tuzle*: Prije svega želim se predstaviti ovom cijenjenom skupu. Ja sam Osman Biberović predsjednik udruženja građana "Sretni Romi" iz Tuzle. Ovo udruženje je osnovano i legalizovano kod nadležnih organa u Tuzli u toku ove godine. Drago mi je što se pružila prilika da kažem neku riječ u vezi sa položajem i statusom građana romske nacionalnosti na području Tuzle. Prema podacima sa kojima mi raspolazemo na području Tuzlansko-podrinjskog kantona ima između 2500 do 3000 stanovnika romske nacionalnosti. Kao i kod drugih naroda rat je na području Bosne i Hercegovine učinio svoje. Tokom rata je bio veliki broj pripadnika Armije u Bosni i Hercegovini ove populacije. Mnogi su dali svoje živote i ostali invalidi u toku oslobođenja ove naše države. Mislimo da su posljedice rata probudile svijest u romskom stanovništvu i da je sada moguće saznati tačan broj romske populacije na ovom području. Mislimo da je došlo vrijeme da i mi Romi znamo gdje smo i ko smo u državi Bosni i Hercegovini. Da li smo etnička skupina, sekta ili manjina? Jednom riječju koji status imamo? Poznato nam je da nema ni grada ni sela u kome nema romskog življa u ovoj našoj državi. Smatramo da bi se ovo društvo i ova država trebala angažovati na podršci romske populacije na području gdje su prijqu živjeli i radili kako na ostvarivanje njihovih prava, na rad, zaposlenje, školovanje i slično. Poznata je činjenica da je veoma mali broj pripadnika romske nacionalnosti koji su zaposleni u preduzećima ili na drugim funkcijama a to je zbog toga što smo bili građani nižeg reda. Sadašnjim našim organizovanjem i osnivanjem udruženja građana Sretni Romi pokušavamo da organizujemo i da idemo u bolje sutra, da se zapošljavamo i tražimo pomoć od ove naše države društvene zajednice i šire za organizovanje zaposlenja i otvaranje radnih mjesta za Rome..

Ovom prilikom ja molim u ime građana romske nacionalnosti ovaj skup i Centar za zaštitu prava manjina u Sarajevu i sve druge organizacije, da nam pomognu u našem daljem organizovanju i ostvarivanju naših prava na život, školovanje i rad. Posebno da nam pomognu u iznalaženju rješenja za zapošljavanje i dalje organizovanje u ovoj državi Bosni i Hercegovini. Hvala.

Dragutin Zvonimir Čičak, *predsjednik Independent, Zenica*:

Ja ću ubrzati. Kod mene postoji jedna dilema kada sam se pripremao za ovaj skup. Poslije jednog seminara kojeg smo održali mi u Zavidovićima, gdje je bila prisutna i jedna grupa Roma koja je iznijela svoje probleme, a taj seminar je nosio naziv "Ljudska prava u teoriji i praksi", dilema koja se pojavila sad kod mene iako prihvatam sve ovo što su diskutanti rekli i mislim da je sve to lijepo sročeno, kod mene se pojavila jedna dilema a to je da smo mi prije rata imali nešto oko 30 ili 31 nacionalnu manjinu a bar prema onim statistikama koje su tada vođene. Šta se desilo sa njima? O tome danas niko nije govorio. Mi smo sveli sve na Rome nešto malo smo govorili, gosp. Dizdarević je potegnuo pitanje da ne bi trebalo to sad da shvati narod, odnosno koji nije u Ustavu riješen kao konstituirajući, da bude nacionalna manjina, međutim mene interesuje šta se stvarno desilo sa 32 nacionalne manjine koje su postojale u Bosni i Hercegovini? Da li su oni izselili? Da li su nestali? Na koji način se i šta se desilo? I ja se

pridružujem tom zahtjevu da se napravi popis evidencije i da mi to imamo, da imamo jedan pregled, da vidimo šta ćemo ubuduće raditi.

Druga dilema kod mene se pojavila na prijedlogu gosp. prof. Pejanovića kad je rekao da bi mi trebali putem Centra možda ili putem neme druge institucije da usvojimo neku deklaraciju o zaštiti etničkih grupacija odnosno manjina. Ja sam ovako nešto izvukao malo na papiru neke međunarodne dokumente i kad sam ih sada prebrojao ništa manje nego 17 međunarodnih dokumenata ima koji govore isključivo o zaštiti nacionalnih manjina počev od Povelje UN pa redom, sve univerzalne deklaracije i ostalih dokumenata. Prema tome to je vrlo decidno i vrlo precizno riješeno na koji način treba da se rješava u pojedinoj državi. Kod mene je dilema sad šta bi sa ovom konvencijom htjeli mi postići u Bosni i Hercegovini kada znamo ako se ne može primijeniti odnosno ako je manjkav domaći zakon, da se onda primjenjuje Evropska deklaracija o zaštiti ljudskih prava i ostale deklaracije o zaštiti ljudskih prava. Prema tome, da li je sad donošenje još neke deklaracije ili predlaganje da se ona usvoji samo za Bosnu i Hercegovinu a zanemarujući ostale teritorije, mislim evropske, svjetske, da li je to možda kontraproduktivno? Dakle, ja bih samo htio odgovor, ako postoji, od prof. Milićevića ili prof. Pejanovića da iskristališemo te dvije ili ta dva problema a što se tiče nestanka nacionalnih manjina valjda će se o tome pobrinuti u skorašnje vrijeme i Vlada, da izvrši jedan popis stanovnika. Hvala.

Neđo Milićević:

Ja moram reći da ima mjesta ova ideja prof. Pejanovića ali svakako vrlo je dobra stvar.

Mirko Pejanović:

Ja ću to pojasniti. Ne bi ta konvencija bila u koliziji ni sa jednom evropskom međunarodnom, naprotiv, polazila bi od njih. Ne bi ponavljala poznate principe univerzalne zaštite manjina nego bi operacionalno birala ona pitanja koja valja riješiti u Bosni i Hercegovini i koja mogu riješiti institucije koje su za to po ovim međunarodnim konvencijama nadležne. O tome je govorio gosp. Finci. I utvrditi obaveze te institucije na lokalnom, regionalnom, entitetskom i državnom nivou. I onda bi to bio dokument za akciju manjinskih udruženja da se to postigne, znate.

Neđo Milićević:

Vjerovatno će trebati izbjeći pojam konvencija, upravo da se ne bi doticalo sa ovim neki dokumenat koji bi u svari pokazao realno stanje u Bosni i Hercegovini a pravno stanje koje nas obavezuje tako, vi ste državni organi i vi ste dužni da o tome vodite računa i evo kakva je razlika između normativnog i stvarnog u Bosni i Hercegovini, što je neprihvatljivo.

Hajrudin Bajramović, predsjednik Udruženja "Savez Roma" iz Zavidovića:

Zovem se Bajramović Hajrudin, predsjednik sam udruženja Savez Roma iz Zavidovića. Poštovani skupe, u ime Udruženja Savez Roma Zavidovića čast mi je i zadovoljstvo da pozdravim sve učesnike ovog imponantnog skupa. Ovakav stav, širina tematike, po mom uvjerenju najbolja su garancija za uspješan rad skupa. Uključili smo se želeći da načinimo prve korake ka savremenijem i zdravijem društvu jer to nam je jedini put da

našu djecu uvedemo ka tom društvu. Gospodo i gospođe, vi ste ti koji odlučuju o mnogim koji su slični kao Romi. Ne bi trebao ovaj skup proći tek kao radi reklame nego da pomognemo manjinama Romima koji su sa istim problemima u Republici Bosni i Hercegovini i niz drugim krajevima svijeta. Mnogi nas, govoreći iskreno, izgleda ne žele u istom redu, u komšiluku, u firmama i šire u društveno-političkom životu, jer nas smatraju narodom drugoga reda koji uvijek kasni da se uključi u bilo koji sistem. Mnogi se varaju ako tako misle jer Rom je nadaren snalažljivošću da sam svoju teškoću pretvori u pjesmu i sa pjesmom a ne sa mržnjom stvara prava na život. Savez Roma Zavidovići slobodno može reći pred svima, pred ovim svečanim skupom i da izjavu da nismo podržani kao manjinski narod u Republici Bosni i Hercegovini. Mi kao organizacija u svojoj opštini Zavidovići nismo podržani u svim bitnim pravcima. Socijalna karta Roma je dovedena do same provalije iz koje nema izlaza i teško je da se može riješiti.

Udruženje Savez Roma Zavidovići formirano je 27.03.1993. god. i jedni smo od starijih udruženja koji su za vrijeme rata formirani. Od tada mi još nismo osjetili da iko riješava probleme Roma. Hiljade zahtjeva smo tokom pet godina slali sa prijedlozima i rješenju da pokušamo riješiti problem Roma, ne samo na teritoriji Zavidovića nego na teritoriji Zeničko-dobojskog kantona. Naša djeca traže od nas odgovor. Šta da radimo u budućnosti za djecu koja su u socijalnim problemima kao Romi? Mi to ne možemo odgovoriti zbog trenutnog stanje koje se nagomilalo. A gospodo da ga riješimo, znali su obećavati da će riješiti ali od toga nema ništa. Mi znamo da su pojedinci sve stavljali na papir ali nisu uspjeli ni to da riješe. U toku 1991.god. u Zavidovićima je živjelo 136 domaćinstava u selu Rupin Dol, Markovcu, Dragovcu. Od toga je 712 članova. Početkom agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu zemlju je napustilo i izbjeglo 102 domaćinstva ili 568 članova što je ostalo u toku cijelog rata samo 34 domaćinstva ili 112 članova. U toku odbrane Republike Bosne i Hercegovine poginulo je 3 borca, u toku 1995 i 1996 god. iz izbjeglištva se vratilo na porušene domove 74 domaćinstva ili 384 člana. Izbjeglice su došle na ulicu, bez smještaja i bez ikakvog rješavanja opštine Zavidovići da da bilo kakav smještaj. Građani su morali se snalaziti u renoviranju porušenih stanova, djeca nisu mogla u školu zbog nehigijenskih uslova i uslova za život. Djece, sad ću vam reprezentovati jednu socijalnu kartu ukratko Roma na području Zavidovića: što se tiče djece, djece za školu od 7 godina imamo 31 a od 7 do 15 godina imamo 78-ero djece od kojih ni jedno ne ide u školu. Starih, iznemoglih, preko 60 godina imamo 8 članova koji su nepokretni, koji su teško bolesni, humanitarne organizacije ne djeluju prema tim ljudima. Penzionera imamo 6-ero, koji su nekada radili ali od tih 6-ero 4-ero dobijaju penziju a dvoje ne dobijaju, ne znamo odgovor zbog čega ne dobijaju penzije. Zaposlenih u IK Krivaji imamo 4 lica. Na birou za zapošljavanje imamo 250 lica, od toga imamo samo 4 sa srednjom školom i to sva četiri lica ne rade. Ne mogu da dobiju posao. Socijalnih slučajeva bez ikakvog primanja imamo 121 domaćinstvo. To je u članovima pretvoreno 364 člana. Broj učenika koji trenutno ide u osnovnu školu je samo 4, gospodo možete sebi formulisati kako hoćete. Broj porušenih kuća u Rupin dolu, Markovcu i Dragovcu imamo 74 kuće. Od 74 kuće samo su 4 kuće odrađene u toku '97, '98 godine. Iako su Zavidovići otvoreni grad za izbjeglice, znači mi imamo iz Berlina još 24 domaćinstva koji trebaju da dođu i to na porušen temelj i taj problem se

treba isto razmatrati. Humanitarna, u toku 6 godina rada udruženja dobili smo samo tri puta i to možemo dokazati, reprezentovati, dokaznim materijalom da su Romi na području Zavidovića samo tri puta dobili hranu za kolektivnu podjelu. I tako i niz drugih problema s kojim se susreće udruženje, kao problem na teritoriji Zavidovića. Čuo sam izlaganje gospode iz ostalih udruženja koji imaju slične probleme kao i Romi na području Zavidovića. Meni je drago što sam čuo da je formirana Unija Roma na teritoriji Bosne i Hercegovine, mi kao udruženje, kao starije udruženje Roma nismo upoznati s tim, nismo se uključili zajedno. Mi bi voljeli da stvorimo jednu jedinstvenu organizaciju koja će djelovati na teritoriji Republike Bosne i kao jedinstveniji mi možemo više postići, bez obzira na relevantne organizacije koje žele da pomognu. Moj je prijedlog ovdje pred ovom gospodom koja predstavljaju udruženja s ovog mjesta, da ide prijedlog da napravimo jednu jedinstvenu organizaciju Savez Roma Bosne i Hercegovine koja će da ukine sva ova ostala udruženja ali predsjednici udruženja, sada ovih trenutnih koji su, da se pozovu na jedan sastanak i da formiramo jednu skupštinu i jedno tijelo koje će djelovati na teritoriji Bosne i Hercegovine. Da to bude udruženje. Udruženje nema snage da djeluje nego kao nepolitička stranka koja će štititi autoritet Roma na teritoriji Bosne i Hercegovine. Ja bih toliko. Hvala.

Mišo Milivoj Kojić, organizacija Roma u Bijeljini:

Ja sam Kojić Milivoj Mišo iz Bijeljine u ime organizacije Roma od koje imam sve kompetencije, organizacije Roma koja je još uvijek nažalost stacionirana u Berlinu, imam kompetencije zastupajući njihove interese na ovome skupu da kažem nekoliko stvari koje bi možda mogle da doprinesu radikalnijem pristupu čitavog problema nacionalne manjine Roma. Da budem vrlo otvoren, da izbegnem totalnu patetiku ali ipak da kažem nešto što je po mom ubjeđenju izuzetno afirmativno za Rome. Moja nekakva polazna osnova privatnog opredeljenja da budem humanista i aktivan čovek u prevazilaženju njihovih problema naročito sada u ovom momentu i u toku rata naravno ja sam imao uvek s njima kontinuiranu saradnju, je upravo to što o Romima mislim sledeće da skratim i svi mi to znamo ali da samo nešto malo dopunim: Romi, večiti stradalnici, ni krivi ni dužni, nejakim da se suprostave a svi znamo ako već i postoji nekakva njihova tradicionalna ili urođena poročnost da ona proističe iz krajnje nekakve nužda ili iz strasti. Oni nikada nisu bili osmišljeni političari koji su povlačili poteze koje stvaraju antagonizme a koji bi prouzrokovali rat itd. Stoga, čista obraza i ovde na ovom skupu i svugde i u sredini i okruženju gde živim govorim glasno o interesima izuzetno afirmativne nacionalne manjine. Ja ne mogu, žao mi je ali stvarno je mnogo teško vladati tačnim i pouzdanim podacima gde su Romi i koliko ih ima? Evo zbog čega: Romi su iz Bijeljine i pred početak rata čim je se osetio miris tog ludog vremena krenuli u Evropu. Najviše je bilo Roma koji su bili na privremenom radu u Berlinu pa otuda nekoliko hiljada, dozvolite, reklo bi se totalno globalna ocena, ali mislim da nije manje od 4000 samo u Berlin otišlo. Pretpostavlja se međutim, to su strašno veliki rasponi u nekakvim procenama, jer je strašno velik bio priraštaj njihov i u inostranstvu tako da se ipak pretpostavlja da je negde njih samo u Berlinu oko 6000.

Problem je sadašnji, mislim da dotaknem nešto što je mnogo bitno a o čemu smo nažalost danas vrlo vrlo malo govorili. Pominjemo Daytonski sporazum u onom kontekstu prava građana i sve ono što nam on nameće

i što je propušteno. Međutim, izostavili smo nešto što je čini mi se ključno a to je u ovom momentu povratak tih ljudi na svoja ognjišta. Bijeljina se suočava najviše baš sa tim problemom. I ja moram da kažem nisam čovek iz politike ali siguran sam u jedno: da bijeljinske vlasti, da je Bijeljina vrlo spremna da do kraja sprovede Daytonski sporazum. Mislim da su i zvanična saopštenja Republike Srpske u zadnje vreme svugde baš takva. Međutim šta je u pitanju? U pitanju je sledeće: što je Bijeljina prebukirana, bar 15 do 20 hiljada više ima stanovnika nego što bi ona realno mogla da primi. Kako sad pomeriti kako reče gosp. Milićević, kako pomeriti sad taj točak? Znači, da bi povratak i preuzimanje sopstvene imovine saživeo onda mora da se stvara prostor za ljude koji se vraćaju. Kako stvoriti? U kojoj meri je zastupljen reciprocitet? Gde sa ljudima koji treba da izađu iz kuće izbeglice koji treba da dođe iz inostranstva? Naš izbeglica u izbegličkom jednom krugu, molim vas mislim da u praktičnoj primeni realizacije da je zakasnila i međunarodna zajednica i svi faktori koji su trebali naći rešenje, prvo za one koji nemaju gde i koji ne mogu da se vrate, u krajnjoj liniji neko i svojom voljom neće da se vrati ili postoji bojazan da se nađe rešenje za njih, da se stacioniraju i smeste. Gro je takvih u Bijeljini, ja mislim jedan veliki procenat. Onda bi se stvorio prostor i za povratak ostalih. Znači, kompleksno je pitanje, mnogo više nego što smo mi uopšte se upuštali u to. Postoje organizacije koje se institucionalno time bave. Treba to pogurati.

Ja nešto drugo mislim kad je reč konkretno o Romima. Jedan mali osvrt, pa možda bi trebalo da bude ovde i kao zaključak, ne znam u kojoj se to meri može putem apela ili bilo kako, ali berlinske vlasti su zamoljeni ne znam koliko puta da prihvate projekat a projekat pored ostalog podrazumeva najosnovniju stvar. Patrijacije koje su vrlo iznenadne i vrlo česte, prate stvaranjem uslova za smeštaj ljudi. Evo šta se dešava: ljudi, Romi, koji su u Berlinu, oni se potpisuju da idu, dobiju nešto novca, da ne detaljišem oko toga, idu u Kanton Tuzla, Sarajevo i onda pojedinačno dolaze da ostvaruju svoja prava. S toga, zbog mnoštva ovih problema a i zbog nekakvih institucionalnih prava, na putu je, iz sve snage radim koliko mogu i sam da pomognem jer ja mislim da ćemo mi kroz 10-15 dana napraviti Osnivačku skupštinu Roma Republike Srpske. Upravo zbog toga da se možemo nadležnim institucijama u Republici Srpskoj obratiti tražeći ostvarivanje svih prava. Tek kada se to realizuje, samo da kažem ovo, evo zbog čega to govorim, nekako stoji prihvatljivo za bijeljinske Rome, otadžbina je Bijeljina ma gde bila. Prema tome, ako možemo malo da doprinesemo da se Romi vrate u Bijeljину. Sve ostalo ide se da ova organizacija udruženja Roma kasnije produženo radi na svim ostalim ostvarivanjima građanskih prava. Ali ovo je najelementarnije, najosnovnije, kako ćemo govoriti o ostvarivanju prava u sredini gde se nalaze ako još nismo uspeali da ih vratimo. S toga molim sve institucije i sve ljude dobre volje i uz veliku zahvalnost što ste me čuli i poslušali, ovo je istina o bijeljinskim Romima, sve ostalo mislim da ne bi valjalo da se manipuliše i još mnogo je važno da postoje organizacije, da Romi ne budu manipulisani, izmanipulisani. Da im se ne znaju putevi upućivanja. Sve je nešto na kraju njima imaginarno a mi postajemo nemoćni da im pomognemo kad sve tamo ide kako ne treba. Eto toliko, hvala vam puno što ste me čuli.

Šaban Mujić:

Ja bih replicirao gospodinu i nešto bih rekao iz udruženja Zavidovići. Drago mi je što prvi put čujem da je u Zavidovićima osnovano udruženje Roma a tako mi je isto drago što će se u Bijeljini napraviti konstituirajuća sjednica i osnivati udruženje Roma Bijeljina. Nešto bih rekao, kad je Unija rađena Roma da smo posjetili i otišli po gosp. Beganovića koji je trebao da prisustvuje toj sjednici u hotelu Bristol Tuzla, u Bijeljini je bilo blokirano i gospoda iz određenih organizacija nije mogla da stigne a čak su nam dovukli iz Beograda gosp. Dragoljuba Ackovića i on je prisustvovao toj Uniji Roma. Prema tome, mi smo mislili za ova nova formirana udruženja i za sva udruženja koja će se naknadno javiti da u Uniji Roma Bosne i Hercegovine ima dovoljno prostora da se i ti ljudi adekvatno uključe u rad Unije jer ne bi bilo dobro za Rome da se mi sad dijelimo na srpski ili bošnjački entitet nego da zajednički prihvatimo svoje poslove i da se mi međusobno integrišemo i da budemo jedinstveni. Toliko, hvala.

Nedo Milićević:

Samo jedno pojašnjenje. Po mom mišljenju ovdje nema nikakve razlike u viđenju, naprosto bez udruživanja ljudi teško je očekivati pune efekte. Oni koji su u manjini trebali bi da budu na neki način organizaciono povezani u svakom mjestu gdje postoje u relevantnom broju za neki organizacioni institucionalni oblik. A to uopšte ne protivriječi tome, naprotiv treba snažno afirmisati to da sva ta udruženja međusobno i sarađuju i kooperiraju i prave više i bolje institucionalizacije kako bi onda u ukupnosti mogli da ostvaruju neke optimalne rezultate. Prema tome ja naprosto shvatam ovo vaše, ne kako bilo kakvu repliku, nego kao jedno pojašnjenje, trebaju svi ljudi naprosto romske populacije koji su u Bosni i Hercegovini očito u oba entiteta u vrlo lošem položaju, razlika između opština ima kao što vidite i u samoj Federaciji, evo dok imamo pohvalnu situaciju u ponašanju sarajevskoga gradonačelnika sve što nam je gospodin iz Zavidovića govorio ide na adresu državnoj vlasti Zavidovića koja naprosto radi protiv Daytonskog ustava takvim ponašanjem, prema tome mislim da ovdje nema nikakvoga nesporazuma i mislim da je to vrlo dobra stvar i vrlo je dobra stvar da se formira udruženje Roma Republike Srpske ali udruženje Roma Republike Srpske koje će biti maksimalno otvoreno prema svakom drugom udruženju i pogotovo prema svom udruženju romskom u Bosni i Hercegovini kako bi zajednički nastupali, ali ne treba zaboraviti da mi imamo dva entiteta sa dva pravna sistema i dobro bi bilo, ja vam moram kazati da znam opštine u Republici Srpskoj u kojoj Rom dođe iz inostranstva, nema kome da se obrati dođe sa 1.000-2.000 DM, obrati se advokatu kome je prije svega stalo da mu savjet naplati što bolje, stanuje u hotelu, dođe u opštinsku Skupštinu, on ga istjera iz kancelarije, potroši tu nesretnu 1.000 DM i vrati se u inostranstvo neobavljena posla. Kad bi bilo u toj sredini udruženje romsko, pa kad bi to udruženje kao institucija se povezalo i sa međunarodnim faktorima i sa nekim domaćim institucijama koje su spremne da pomažu, onda sigurno se tako bezdušno ne bi ponašao ni pojedinac advokat ni pogotovo državne vlasti kako se ponašaju. Prema tome, ja naprosto i kandidujem i sugerišem što veći stepen organizovanosti, to je ustavno pravo ljudi i to ustavno pravo ne smije niko da dovede a istovremeno bez toga teško je očekivati jer sve i što je Šaban reko i što su svi rekli neće vuk pojesti meso po poruci. Dok se god ne budu nacionalne manjine organizovale tako da same budu sposobne da u velikom stepenu se bore za svoja prava teško je

očekivati rezultate u tome svemu a zato je pored ostaloga potrebna i određena i odgovarajuća institucionalizacija.

Pašaga Beganović:

Zovem se Beganović Pašaga iz Bijeljine. Momentalno radim sa Mišom na inicijativu organizacije Roma u Bijeljini. Drago mi je za ovaj skup, da sam došao ovdje i da kažem da u vezi Roma imam neke podatke dobre, neki su nam rekli tako za vrijeme ovoga rata da su istjerani iz svojih kuća. Nijedan Rom nije istjeran iz svoje kuće, nego su napustili kuće i otišli u inostranstvo. Ostalo nas je 56 domaćinstava i iz Teočaka je došlo 9 domaćinstava tako da je bilo nešto oko 61 domaćinstvo u Bijeljini, živjelo je. Mogu da kažem i to da su romske kuće jako dobre bile i da je Vojni sud i Vojno tužilaštvo u romskoj kući. Da je II korpus vojske Republike Srpske u romskoj kući, da su dvije kuće, isto takođe velike da je Stanica javne bezbjednosti u toj romskoj kući i da je trgovina za vanjsku i unutarnju Republike Srpske isto u romskoj kući. Velike kuće su i sada ljudi dolaze, vraćaju se u te kuće a nemaju gdje da dolaze i sada možda imam podatke oko 25 domaćinstava Roma. Neki su ušli u svoje kuće a neki nisu mogli pošto su porušene. Ima ljudi koji imaju i dvije kuće i tri kuće i ne mogu da uđu u svoju kuću. Želio bih još gospodi da kažem da mi za vrijeme ovog rata, koji smo ostali u Bijeljini, ja sam preživio isto, ja sam osto cijelo vrijeme u Bijeljini, nismo imali neka maltretiranja od strane milicije. Naprotiv, išo sam dva-tri puta u Stanicu javne bezbjednosti prijavio neke slučajeve i odma patrola došla kod mene i pitala me lično, koji ljudi su došli na tvoju kuću i rekli su im da nemate pravo ovog čojeka da maltretirate. Tako je bilo. Ima ljudi koji odlaze iz Njemačke da dobiju pare, isto Mišo što je reko, išli su u opštinu da ovjere tu dokumentaciju, nisu im ovjeravali jer svako izbjeglo stanovništvo ima po 1500 DM, opština Bijeljina ga prima. Oni su rekli tako. Ali nije još taj zakon izašao kako bi te štembilje udarili na tu dokumentaciju, kako bi digli ovdje u Tuzli 30% iznos a u četiri rate treba da dobiju. Ima ih dolaze sa petoro, šetoro djece. Toliko.

Hajrudin Bajramović:

Ja bih samo još da upoznam javnost, imamo ovdje jedan projekat, samo mi dozvolite ako može mikrofon. Evo reprezentovaću jedno, nisam to uspio prije. Udruženje Roma na području Zavidovića je odradilo jedan projekat za povratnika gdje smo s ovim projektom upoznali sve relevantne organizacije u Bosni i Hercegovini. Čak smo i u Berlin poslali ovaj projekat kako bi se kolektivno, pošto se pojedinačno vraćaju i ne mogu riješiti svoj status. I mi smo napravili jedan projekat zahvaljujući ljudima koji su sarađivali za ovaj projekat i poslali taj projekat za Berlin. Međutim šta se dešava, mi do sada nismo upoznati šta se radi tamo u Berlinu sa ovim projektom. Ja bi dostavio ovom vijeću, gospodi, ovaj projekat, kako bi oni mogli da provjere šta ljudi rade u Berlinu sa ovim projektom. U Zavidovićima u selu Rupin Dol živjelo je 50 domaćinstava gdje su kuće srušene do temelja. I ti isti građani su se vratili, a to je romsko mjesto, to je selo romsko 1/1 (jedan kroz jedan) a opština Zavidovići je zabranila svaku izgradnju toga naselja. Mi tražimo sad od načelnika da vidimo zbog čega je zabranjena izgradnja dole u Rupin Dolu. Zašto se ne da graditi. Mi smo jedan odgovor dobili na to da je to zeleni pojas, da je to klizište zemlje i niz drugih problema, a mi smo rekli: ako je to već tako dajte vi gospodo svoje geometre da izmjerimo parcelu i dajte nam društvenu zemlju gdje se može ovaj projekat realizovati. Za projekat

je potrebno 1.980.000 DM a uključeno je 121 domaćinstvo da se riješi, 74 porušene kuće od 20-100% i imamo ono ostalo, normalno je ljudi koji nemaju imovine koji su na ulici, koji su takođe iz Berlina došli. Znači, ako je on odbjegao ovaj u Njemačkoj bi trebao nekom reprezentacijom pomoći da pomogne toj porodici da ga smjesti. Mi nikakve nemamo saradnje sa opštinom, ona izgleda radi desno a mi radimo lijevo, kao što su dvojica kolega rekli da namaju nikakve reprezentacije u svojoj opštini a i ja nisam čuo da ima neke reprezentacije i nekih problema, ali mi u Zavidovićima imamo problema velikih i to se treba riješiti. Hvala.

Nedžad Hrustić, predstavnik povratnika Roma iz Berlina:

Ja sam Hrustić Nedžad, predstavnik povratnika Roma iz Berlina koji se namjeravaju vratiti na ovo područje. Koji se namjeravaju vratiti uz određeni projekat koji radimo sa Senatom Berlina uz pomoć Evropske Unije. Što se tiče tog stambenog pitanja, to će biti riješeno jer kako sam čuo problemi o problemima ovih drugih organizacija u kojoj se nalaze Romi. Mi ćemo naići na još veće probleme nego što su oni za vrijeme tog rata bili tu, jer mi ćemo od sva tri naroda ugnjetavana, jer što smo pobjegli nismo ni na jednoj strani bili, što smo otišli sad mogli smo biti i sa jednim i sa drugim i sa trećim ali nismo ni sa jednim bili i tu nailazimo na neke probleme. Ja bih želio prije našeg povratka da se malo javnost probudi, tu smo i mislim da neće biti nekih problema jer smo u saradnji sa gosp. Bešlagićem koji nas je podržao u našem povratku a naiće se na probleme u drugim mjestima i gradovima gdje se vraća naš narod, gdje vladaju nacionalne stranke. Direktno nacionalne stranke gdje vladaju tu će se naići na probleme. Pogotovo imamo tu povratnika koji se namjeravaju vratiti u Srpskom entitetu, to je Nova Kasaba i sada su oni dali prijedlog da se vrate i na Kantonu Tuzle. Dobili su do sad negativan odgovor a jedno određeno vrijeme moraće napustiti Saveznu Republiku Njemačku tako da će naići na probleme i po dolasku. To je jedan veći broj, kontingent od otprilike par hiljada Roma koji će se doseliti. I zbog toga bih želio da kažem da se malo obrati pažnja na te Rome povratnike direktno, normalno i na ove Rome, jer su oni ugroženi a mi ćemo biti još ugroženiji po našem povratku i to bih htio samo ukratko da nagovjestim i ako je moguće da se putem medija, putem bilo čega da se nagovjesti da njemačka vlada direktno za te manjine direktno sad govorim o Romima, da ih ne proganjaju, prisilo ih protjerivaju i dolaze ljudi ne znaju gdje će i šta će. To bi bilo ukratko što se tiče toga i htio bih samo još da dodam pošto ovi drugovi iz udruženja govore u vezi te naše kvalifikacije da bi želeli da bude parlament, da bude sve ali pod broj jedan moramo se doškolovavati. Pošto smo mi ljudi nepismeni, tako bi nazvali da mi nepismeni. Ja smatram čovjeka sa srednjom školom da je nepisamen čovjek. A mi malo imamo fakultetski obrazovanih. Zamolio bih moćne koji mogu da pomognu što se tiče toga doškolovavanja da nam pomognu i da se naš narod doškoluje i tako ćemo otići dalje. Jedna dobra strana koja je posljedica rata, što je pobudila nacionalitet među Srbima, Hrvatima, Muslimanima tako je pobudila među nam Ciganima, Romima. U početku smo govorili za popis da će biti drastično velika koncentracija i izjašnjavanje Roma direktno šta su i ko su i da će biti daleko veći broj Roma u Bosni i Hercegovini. Za sada toliko.

Ahmet Mujić, Udruženje "Sae Roma":

Ja sam Mujić Amhet. Mi imamo vrlo teške zadaće rekao bih i probleme koje mi moramo rješavati ali uz pomoć i vas i drugih. Vi znate da smo mi najbrojnija nacionalna manjina što se ja nikako ne mogu složiti da me ubraja među ostale jer ja nemam druge države osim ove ovdje Bosne i Hercegovine i branio sam je i osto sam. Povodom toga htio sam reći da mi prvi naš korak, to je najveći problem nas, veći nego i jedan, da vidimo kako ćemo dobiti status te nacionalne manjine jer zna se šta povlači to da budemo u porama svim života države od parlamenta do mjesne zajednice. I prema tome, to je naš najteži problem dok ja bih sad se malo više pozabavio oko školstva. Ja bih vas zamolio da nam pomognete u tome pri zapošljavanju. Zašto kažem pri zapošljavanju? Mi smo neki koji smo radili u preduzećima i radimo u preduzećima, naša djeca završavaju srednje škole, idu na fakultet i ne mogu dobiti radno mjesto kad završe. Naša najveća borba da mi to nastavimo jer početkom rata u našem udruženju u kojem mi vršimo popis bio je veliki broj, bilo je skoro 98% u školi od svoje 7 godine. Međutim za vrijeme rata spalo je samo na 2%. Poslije toga kad smo se mi organizovali, mi smo napravili jedan projekat gdje smo obuhvatili djecu za školstvo. I taj se broj popeo naglo, između 96% i 98% naše djece ide u osnovnu, srednju školu i fakultete.

Prema tome, zamolio bih sve relevantne snage ako vidi da naše dijete, ne tražimo mi ništa, mi tražimo ako smo 1% u ovoj državi da nas prime bar 1% na posao da vidi ovaj da je on završio školu i da on može da nastavi. Međutim, mi se plašimo toga i bojimo, naš ni jedan član omladinac ne može se zaposliti i šta se dešava, dešava se to i mi se plašimo toga, ja opet podvlačim da će ta djeca izgubiti volju za školstvo. Ako je nas 96-98% u školi, znači natjerali smo sami sebe i djecu i prilikom ovog uviđaja šta se radi s nama? Ja se toga plašim, da ne dođe do toga i ja vas molim ako možete ikako da na pomognete i moj zahtjev bi bio tu ili prijedlog, da koja od institucija radi za Rome, isključivo za Rome, da bude uključen bar jedan Rom u toj organizaciji. Zato da bi znao probleme i da ne bi mi došli u situaciju dođemo toj organizaciji da kažemo godpodine otidite vi tamo kod ovog, prebacuju nas, ako ima naš čovjek reći će izvolite i vidjećete problem i suštinu tog problema. Ja vam se zahvaljujem.

Bajro Beganović:

Da se ja opet ne bi predstavljao ja sam malo prije govorio. Ponuko me ovaj kolega. Ja sam pozvan u Bon ispred ugroženih naroda gdje je gđa. Memišević Fadila bila tu kao predstavnik i ne znam da li znate Tilmana u Bonu. Više puta sam na svim tim sjednicama i konferencijama govorio jer se dole dešava, u Njemačkoj, da se ljudi naši deportuju, pa sam molio cjelokupno društvo da smanje to deportovanje jer naši ljudi ne mogu doći, jer kad dođu nemaju smještaj. Evo ja ovdje imam podatke i dokumenat gdje su naši ljudi došli u Sarajevo Tri porodice ja držim u svom stanu a to su ljudi iz Srebrenice. Molim vas lijepo nastojte da se napravi jedan dopis vladi njemačkoj, Bonu, da se ti ljudi ne deportuju jer nemaju smještaja. A i da imaju smještaj vi dobro znate da je naš narod nepismen, evo ponavljamo svi skupa ovdje Romi. Šta ćemo za zaposlenje? Jedino mu preostaje da pruži ruku i da pravimo prosjačenje po gradovima. Ja vas molim, jednoglasno mislim ispred svih Roma da se napravi jedan dopis njemačkoj vladi da naše ljude ne deportuju. Neka ih deportuju ali neka im obezbijedi smještaj u bilo kom gradu u Bosni i Hercegovini. Ja mislim da sam jasan, toliko.

Azrija Piralić, *predsjednica Demokratskog kruga, Bihać:*

Ja sam Azrija Piralić, dolazim iz Bihaća i ovoga puta uzeću sebi samo na kratko pravo da nešto kažem o Romima u bihaćkoj regiji. Htjela sam da kažem da ću pokušati da položaj Roma u bihaćkoj regiji povežem sa jednim problemom koji je ovdje već istaknut. Radi se o problemu potrebe, odnosno problemu odsustva standardiziranog ortografskog prikaza romskog jezika. Mislim da je to za ukupan razvoj romske zajednice ključni problem odnosno da rješenje tog problema stoji u temelju razvoja boljeg razvoja romske zajednice na području, naravno ne samo Bosne i Hercegovine, nego inače. Romski jezik prije svega nije standardiziran koliko ja znam kao jezik a samim tim nije došlo ni do standardizacije ortografije tog jezika što djecu romske nacionalnosti u Bosni i Hercegovini i u većini drugih zemalja dovodi u podređen položaj kad je u pitanju njihovo školovanje. Iz dva razloga: prvi je razlog što mnogi Romi, sada govorim konkretno na području bihaćke regije, potiču iz različitih krajeva, iz različitih geografskih područja bivše Jugoslavije i ukupno Balkana, oni govore dijalekatski različitim romskim jezikom i vrlo teško prihvataju jezik kojim govori većinska zajednica u kojoj žive. Tako se sada u Bihaću i u bihaćkoj regiji pojavljuje problem učešća romske djece u nastavi. Naime, problem praćenja nastave, jer ta djeca govore romskim jezikom koji se razlikuje od domicilnih Roma na tom području i govori jezikom, zapravo ne razumiju dovoljno jezik domicilnog i većinskog i romskog stanovništva tu i dešava se masovno napuštanje škole od strane romske djece. Djeca dakle uče jednu godinu, napuštaju školu, postižu uglavnom vrlo loše rezultate. Dakle loše rezultate, ne zbog svojih sposobnosti, nego jednostavno zbog jezičke barijere. Sad se vraćam ponovo na problem standardizacije romskog jezika i ortografije i ponavljam, mislim da bi to trebao da bude jedan od osnovnih zadataka i romskih udruženja bez kojih se to naravno apsolutno ne može uraditi i lingvističkih stručnjaka i jednog i drugog jezika u Bosni i Hercegovini. Toliko.

Hasan Suljić, *sekretar Udruženja građana "Dobri Romi" iz Tuzle:*

Ja sam Hasan, sekretar Udruženja građana "Dobri Romi" iz Tuzle i predsjednik sam komisije za istraživanje ratnih zločina u Uniji Roma Bosne i Hercegovine. Ja bih samo ukratko dao nešto, ako se može nazvati replika, na komentar gospođice iz Bihaća. Inače mi Romi cijelog svijeta govorimo istim jezikom i u većini slučajeva svi se razumijemo. I mislim da smo narod i populacija koji vrlo lako uspijeva da savlada i sve ostale prepreke, hoću da kažem one prepreke u kojoj se sredini nalazi, gdje živi. Jedan problem, što se tiče gore na Unsko-sanskom kantonu, s tim Romima, ja sam lično nedavno imao kontakt sa predsjednikom Udruženja građana romske populacije, Muharemom Selmanom, koji je gore bio tijekom cijeloga rata a nedavno sam ovdje na tuzlanskoj opštini imao gosta Šemsu Avdića, prvog književnika romske populacije i kažem da smo objavili njegovu knjigu, petu po redu na romskom i bosanskom, njemačkom, talijanskom i francuskom jeziku i u svim tim njegovim zbirkama vidi se da se taj jezik koristi baš onako kako mi ovdašnji Romi i govorimo. Govorim da na tom području gore nema baš nikakve razlike što se tiče govora.

U prilog ovoga svega htio sam još nešto da kažem i da zamolim predsjedavajuće da iskoristi autoritet i svoju uticaj kod tih njemačkih

vlasti kao što je reko kolega iz Sretnih Roma, takođe iz Zavidovića, vrše se prisilne deportacije iz Savezne Republike Njemačke zbog raznoraznih stvari. Nama nije problem što ti ljudi dolaze pretežno na Tuzlansko-podrinjski kanton, jer je sad tu jedna najveća koncentracija Roma i svi dobro znamo da je velika koncentracija Roma sa bijeljinske opštine, vlaseničke opštine, Han Pijesak, Han Bijela itd, Zvornik, sve su to opštine koje sada pripadaju srpskoj vlašću a postoji velika doza bojazni i ti ljudi ne smiju da se vrate na svoje ognjište i onda dolaze ovdje. I šta se dešavea Dešava se da ti ljudi budu prepušteni sebi i sudbini. Zato sam htio da zamolim, ako ikako postoji bilo kakva mogućnost i autoritet koji vi uživate da upotrijebite kod njemačkih vlasti. Toliko i hvala.

Azrija Piralić:

Ja bih željela da vam kažem slijedeću stvar. Na području Bihaća ima, vrlo ću vam konkretno navesti, u razredu moje kćerke bilo je 4 Roma, romske djece. Od njih četvoro troje su bili od roditelja koji su makedonskog porijekla. Ja ne želim da kažem da postoje razlike. Nego to dijete je teže razumjelo nastavu na bosanskom jeziku, ja o tome govorim. I možda se nisam dovoljno dobro izjasnila ali sam željela da kažem slijedeću stvar, da bi standardizacija romskog jezika, dakle da bi pisani romski jezik mnogo pomogao romskoj djeci da postižu daleko bolje rezultate u obrazovanju. To sam željela da kažem, a ako nisam bila dovoljno jasna onda se izvinjavam.

Šaban Mujić:

Ja sam se predstavio malo prije i samo ću da nastavim diskusiju. Mnogo smo čuli o Romima i mnogo smo čuli o svim ovim pojedinostima o kojima smo se danas upoznali i suština svih ovih događaja su što se tiče Roma slični ili dijele sličnu sudbinu. Nešto bih se osvrnuo na neko buduće naše viđenje a to je da moramo iznaći određene zadatke da nam da podstrek za dalji rad. Da se što brže i efikasnije družimo, da napravimo što efikasniju i što jaču krovnu organizaciju koja će djelovati na ukupnom prostoru Bosne i Hercegovine i jedan gorući problem je to školstvo. Neki su rekli da mi imamo veliki broj nepismenog kadra. To je stvarno takva stvar, mi ne bježimo od stvarnosti. Ali još je gorući problem što u toj romskoj populaciji ima ljudi koji su inženjeri, profesori, doktori a neće da se izjasne kao Romi. To je još jedan gorući problem. Problem je i taj da su ljudi romske nacionalnosti vijekovima proganjani, protjerani u toj svoj biti nisu imali ni svoju pismenost ni kulturu ni ništa izraženo. Pogotovo se to izrazilo u bivšoj Jugoslaviji gdje smo učili samo srpsko-hrvatski jezik i da smo znali sada se to nekako meni se čini stanje mijenja i možemo već dobiti neke rezultate, kao što su sad je rekao gosp. Šemso, koji već piše knjigu na romskom jeziku, možemo vam reći da se piše i rječnik na romskom jeziku. Istina je to da su mnogi Romi zaboravili svoj maternji jezik i ne znaju ga, ali u suštini je taj jezik na prostorima Bosne i Hercegovine sličan i da se mi možemo sporazumjeti sasvim dobro i da možemo razumjeti sasvim dobro jedni druge. Istina, znači da vijekovima ostaje tradicija, kultura, jezik i da nam niko nije mogao istjerati to iz glave da zaboravimo svoj maternji jezik. To neki zaborave za 48 sati a mi nismo vijekovima. Gospodo, u tome je draž tog romskog jezika, tog romskog srca i još vam mogu reći da je projekat za edukaciju, školovanje djece predat. Nažalost, nigdje nije prihvaćen bar što se tiče našeg udruženja. Mi na to apelujemo, da se taj projekat realizuje i da se toj djeci pomogne što

se tiče školstva. Ja bih vas nešto zamolio, ja sutra putujem u Njemačku i dobro bi bilo kad bi me tako reči oslobodili ovog sastanka, stvarno sam želio da do kraja budem tu.

Nedo Milićević:

Ja sam se naprosto javio da pokušam neki mali rezime ovoga našega današnjega razgovaranja ovdje da učinim, bez ikakve pretenzije da time predlažem da se diskusija okonča. Ali mislim da smo došli u fazu kada možemo da jedan rezime o tome svemu napravimo i ako onda ima nekih ideja još da i njih u to sve uključimo. Ovdje je danas dat jedan prijedlog, ja ću od njega početi, da sa ovoga skupa proistekne jedan dokumenat koji bi odražavao pitanja i odnos prema tim pitanjima i problemima koji su i kako su ovdje danas prezentirani. To je gosp. Šehić u svojim uvodnim napomenama rekao a onda gosp. Pejanović i sasvim konkretno to uradio. Ja smatram da treba da podržimo takav jedan prijedlog, treba vidjeti kako će se on nazvati ali to je najmanje važno hoće li se nazvati memorandum ili slično ali po mom mišljenju u tom dokumentu bi trebalo prije svega da bude apostrofirano slijedeće: činjenica da Bosna i Hercegovina, Daytonska, ova ovakva kakva je sada, ima jednu vrlo jaku pravnu osnovu u svom Ustavu i u međunarodnim pravnim dokumentima koji su sastavni dio Ustava Bosne i Hercegovine za ostvarivanje i za zaštitu prava pripadnika nacionalnih manjina u Bosni i Hercegovini, svih. Stavljajući to do znanja u tom dokumentu treba istovremeno staviti da je ogromna provalija između tih pravno obavezujućih zahtjeva i potreba i realnog stanja danas u Bosni i Hercegovini i da na toj relaciji svi u Bosni i Hercegovini koji se bave javnim poslom, javnom funkcijom, imaju šta da urade i imaju obavezu da u tom smislu nešto urade. Prije svega i to treba reći, državni organi koji u ovoj zemlji imaju mandat da u ime države vode računa o svojim građanima i to da vode računa da svi njihovi građani budu u ravnopravnom položaju i da svi ti njihovi građani ostvaruju prava i obezbjeđuju zaštitu tih prava na nivou onoga što je proklamovano i na što su se oni kao nosioci državne funkcije obavezali. Mislim da bi u okviru te jedne principijelne i okvirne konstatacije trebalo nekoliko još posebnih i konkretnih momenata da u tom dokumentu nađe mjesta i ja kandidujem naprosto evo recimo slijedeće: povratak u okviru ukupnoga opredjeljenja i ukupnog zahtjeva i generalne činjenice da nema Bosne i Hercegovine sa budućnošću što se neće svi vratiti u svoj dom i na svoje imanje i što neće svim imati svoju nepokretnu imovinu da u okviru te takve situacije povratak nacionalnih manjina zaslužuje posebnu brigu i državnih organa i svih drugih organizovanih asocijacija u Bosni i Hercegovini ali i međunarodnih institucija iz prostoga razloga što je dosadašnja realnost oko povratka, koji je inače najslabija strana Daytonskoga ustava, kategorija nacionalnih manjina bila praktično bez ičijeg interesa i pogotovo bez ičije zaštite. Ja predlažem takođe da u tom dokumentu se navede problem odgoja i obrazovanja, problem vaspitanja i obrazovanja u Bosni i Hercegovini i gledam iz ugla pozicije i prava i budućnosti pripadnika nacionalnih manjina u Bosni i Hercegovini. Sadašnja politika obrazovanja i vaspitanja u Bosni i Hercegovini, koja ima izuzetno jak nacionalni naboj, prijeti opasnošću da nas sve zavadi u Bosni i Hercegovini a kad su u pitanju nacionalne manjine da dovede u pitanje njihov jezik, njihovu kulturu, njihovu tradiciju i sve ono na što oni imaju pravo kao i svi drugi ljudi i u Bosni i Hercegovini i u civilizovanom svijetu. I

svakako smatram da treba posebno apostrofirati pitanje zapošljavanja jer ako ćemo mi vratiti ljude iz Njemačke ovdje i ako ćemo ih vratiti ovdje na ove razrušene temelje o kojima se danas govorilo a onda u tolikoj populaciji zavidovičkih Roma svesti zaposelne na prste jedne ruke, onda je to naprosto jedno dvolično ponašanje svih nas ali prije svega državnih vlasti koji neomogućavaju da ljudi vraćaju se u svoju zemlju i moraju imati uslove za ono bar minimalnu egzistenciju svoju i svoje porodice. Ja smatram da tu negdje treba da bude fizionomija ovoga jednoga dokumenta kojeg bismo mi onda prosljedili svim mjerodavnim organima i domaćim i međunarodnim u Bosni i Hercegovini i ja vjerujem da taj dokumenat neće ostati bez nekoga odjeka kod mnogih i domaćih i međunarodnih faktora.

Ja takođe smatram da bi bilo moguće i nekim posebnim obavještenjem obavijestiti predstavnike međunarodne zajednice u Bosni i Hercegovini u vezi sa povratkom pripadnika nacionalnih manjina, sama činjenica da je romska grupacija najbrojnija, posebno Roma, povratkom znači tih prognanih i izbjeglih iz inostranstva u Bosnu i Hercegovinu u tome smislu da se u realizaciji politike vraćanja ljudi u sovje domove i na svoja imanja mora voditi računa o tome da se prvo stvori prostor za to a ne da se ljudi vrate na ledinu pa da budu sedam puta u gorem položaju nego li su tamo i druga stvar da i ponašanje međunarodnih faktora odnosno stranih vlada mora biti primjereno jednoj realnoj mogućnosti vraćanja ljudi u Bosnu i Hercegovinu.

Još mislim da jedan od zaključaka ovoga skupa treba da bude sloboda udruživanja pripadnika nacionalnih manjina, jer ne samo njihovo pravo nego jedan od elementarnih uslova da oni ta svoja prava ostvaruju. Ja svakako ovo kada govorim, govorim ne samo kao zaključak ovoga skupa nego i kao još jedno potcrtavanje svima nama, moraju se pripadnici nacionalnih manjina u okviru ustavnoga prava na slobodu udruživanja uistinu udružiti, jer samo organizaovani i samo povezani u ostvarivanju svojih prava u okviru važećega pravnoga sistema mogu očekivati da će dobiti ono što im pripada, jer neko je danas od Roma govorio, oni su ti koji su prije svega pozvani i koji prije svega treba da kažu svoju riječ o svojoj sudbini a to se odnosi svakako i na sve druge pripadnike nacionalnih manjina.

Ja moram da kažem i ovo da i organizatori ovoga skupa će sve učiniti, ja evo recimo da kažem to i u ime institucije Helsinškoga odbora i Helsinškog komiteta za ljudska prava ali i svih ovih nevladinih organizacija čiji predstavnici ovdje danas sjede a koji se bave ljudskim pravima i osnovnim slobodama, da su spremni da u tom pravcu davanja pomoći da se ta organizaciona struktura i da to organizaciono povezivanje i jedna organizaciona identifikacija pripadnika manjina se postigne, da će svakako naići na razumijevanje naše i na punu našu podršku. Ovdje su predstavnici Roma prije svega, predstavnici Roma takođe trebaju prije svega da daju podršku, predstavnici Roma treba da ohrabre ove u Republici Srpskoj, udružite se u svoje udruženje, nećete pojedinačno ništa ostvariti, pa se onda kad se vi udružite tamo, kad se udruže u drugim mjetima na području Federacije gdje nema romskih udruženja, pa onda kad se povežemo međusobno, onda ćemo nešto značiti i bez toga, bez te organizacione forme ja vam skrećem pažnju moramo i svoj dio odgovornosti identifikovati i bez te organizacione forme teško će se postizati neki dobri rezultati.

I na kraju mog izlaganja ja samo da kažem ovo, to je gosp. Šehić već rekao, mi ćemo po ovom današnjem, po mom uvjerenju vrlo sadržajnom i vrlo korisnom, možda malo zakašnjelom ali bolje ikad nego nikad i neka ovo bude početak ovakvih načina okupljanja i ovakvih načina rasprave, mi ćemo o ovoj današnjoj raspravi objaviti jednu posebnu publikaciju koja će sadržavati integralna izlaganja svih učesnika na ovom današnjem skupu, objavićemo je u broju primjeraka koji bi mogao biti dostupan svima koji su zainteresovani a prije svega udruženjima i pojedincima iz manjinskih grupacija na koje se današnja rasprava prije svega i odnosila. Evo ja sam to toliko smatrao za potrebno da kažem. Hvala što ste me slušali.

Vehid Šehić:

Ja mislim da bi trebalo prihvatiti ovo što je rekao prof. Milićević s tim što bih ja predložio da u tom našem saopštenju se posebno apostrofira lična sigurnost svih povratnika, posebno romske manjine iz jednog prostog razloga da bi spriječili u našoj državi Bosni i Hercegovini ono što se dešava u našem okruženju i Jugoslaviji, Hrvatskoj kad su u pitanju ti ljudi. Ta lična sigurnost je daleko potrebnija svima nama nego i pare, nego i bilo šta drugo, jer bez nje nam ništa drugo i ne treba. Ja bih ovim i završio ovaj Okrugli sto. Ovo je samo početak kao što je rekao prof. Milićević. Mi ćemo kad odšampamo ovu brošuru vidjeti šta je ono što je najbitnije, vjerovatno neki drugi okrugli sto ili seminar posvetiti nečem specifičnijem a ne bi išli ovako široko. Hvala vam i neka vam je sretan boravak i odlazak iz ovoga grada.